

Quid de nocte?

Kelias ir etapai ši dien dvasios kriz

I. ORDO MUNDANUS.

Nesunku rasti savo kelio pradži, nes nėra beveik istoriko, kuris nežirt m s kult ros užuomazgos senov s graikuose. Jie ne tik išaiškino prigimt j kosm, bet dar steng si suvokti m s b ties paslaptis, susekti tuos nežinios kelius, kuriais keliauja žmonija. Tad jiems galimu b du m gino suprasminti nat ral j kosm. Kadangi jame žmogui skyr privilegin viet, r pestingai ugd visas žmogišk sias vertybes. Taip senov s graikas prigimtojo proto šviesa susek *Ordinem naturaliter humanum* ir savo daugialyte k ryba dav tikr *Summam mundanam*.

II. ORDO CHRISTIANUS

Kristaus šviesa — nauja pažinimo saul, kuri nušviet prigimtojo kosmo santykius su antgamtiniu pasauliu ir nurod jo viet makrokosme. Pasikeit tad graik pasaul vaizdis. Pasaulis nėra vis prasm savj sutelkianti visuma ir žmogus neb ra vis dalyk mastas. Anas t ra bendros dieviškos k rybos dalis, šis — nors amžinai laimei nuži r ta, bet išganymo reikalinga b tyb.

Apraiškimas apdovanojo žmog tuo pažinimo šaltiniu, kuris kartu su prigimtuoju protu leido jam aiškiau už graikus suvokti ties. D l to krikš ioniškieji viduriniai amžiai sugeb jo paryškinti nujautimo miglose t nan i b ties tvark, išvesti diding žinijimo piramid ir tiksliau nustatyti vertybi gradacij. Tuo jie nustat visus fenomenus apimant *Ordinem naturaliter et supranaturaliter christianum* ir suk r tikra *Summam divinam*.

III. ORDO HUMANUS

Vienok neilgai žav tasi tuo *Ordine christiano*. Daug kam atrod per kukli žmogaus vieta žem su dangumi jungian ioje tvarkoje ir per daug nuskriaustos žmogiškos vertyb s. Tas *Ordo christianus* es s tik „pataikavimas Dievui“ ir „žmogaus skriaudimas“. D l to naujieji laikai neman ugdyti pirmatak palikimo, o stojo vis labiau aštr jan i opozicij, kol tarp j atsivr bedugn. Tuo ir prasid jo moderniojo žmogaus drama

Pirmiausia naujasis žmogus nukreip žvilgsn nuo Dievo save, o toliau ir iš viso J išleido iš savo akira io. Ir taip, atitr k s nuo tikrojo gyvenimo šakn, nebėži r jo visumos ir prarado vienyb s jausm su savo K r ju. Jis mat tik tai, kas buvo arti jo ir kas jam priklaus. Pagaliau, paveiktas senov s graik pavyzdžio, m save laikyti svarbiausia vertybe ir tikroju dalyk mastu. Statydamas save centr ir visa kita grupuodamas aplink save arba žemiau sav s, sudar tam tikr *Ordinem humanum*, kurio ašis gulstin, priešinga *Ordinis christiani* ašiai, kuri, kaip siejanti žmog su Dievu, buvo statmenin.

Šis pasukimas yra lemiamas reiškiny m s kult roje. Visa, kas toliau seka, nuosekliai plaukia iš šito krypties pakeitimo. ia raktas nauj j laik dvasios istorij. T a iau ideologin m s kult ros strukt ra ne iš karto pakito, tod l ir šio sužmoginimo padariniai tik iš l to paaiš jo. Galima konstatuoti net kelet period, laipsniškai vystan i fatalias to proceso pasekmes.

1. Kova su metodu (XIV ir XV amžiai).

Iškart gin ytasi beveik tik d l formos ir metodo, d l m stymo ir rašymo lyties. Bet v liau imta abejoti ir d l turinio. Tuo kova d l metodo virto kova su Bažny ia, teocentrizmo atstove *par excellence*. —

2. *Kova su organizacija* (XVI amžius)

Norint išardyti tvirčiau teocentrizmo organizaciją — Bažnyčią, pabrūžiant „išvidinusių krikščionių“ reikšmę. Neįgama *Ecclesiam visibilem*. reformacija pakerta organizacinį teocentrizmo pajūgą. Kartu ji atpalaiduoja nuo teocentrizmo didelių gyvenimo plotus. Tuoj prasideda laipsniškas gyvenimo suautonominimas. Kultūra vis daugiau tolsta nuo religijos. Reformacijai pavyksta atitraukti beveik pusę Europos nuo stipriausio teocentrizmo saugotojų, tuo lig šiol religijai vieningi Vakarai suskaldomi. —

3. *Kova su tikėjimu* (XVII ir XVIII amžiai).

Susilpninus organizaciją, k sinamasi pati tikėjimo. Dievas dar nejudinamas, bet apibrūžiamas taip, kad lieka be reikšmės gyvenimui. Tikėtinai, nes mokslas žada išaiškinti visas paslaptis ir žmogų padaryti laimingą ir be tikėjimo. Dabar kultūra stoja opozicijoje religijai ir toliau gyvena savo gyvenimu. Prancūzų revoliucija ir išorėje likviduoja tai, nuo ko mintyse seniai atsiskyta. —

4. *Kova su Dievu* (XIX ir XX amžiai).

Kovai su tikėjimu paspartinti, XIX a. puola dvasios apskritai ir pašalina iš Dievo švokos krikščionišką turinį. Jis „mažesnis darosi Dievas“, jį didesnis auga žmogus. Ryškiausias antropocentrizmo atstovas XIX a. — individualizmas. Jo *Summa humana* modernieji laikai vainikavo antropocentrizmu. Individus skelbiamas nepriklausomu nuo bet kurios aukštesnės esybės, jam priskiriama nelygstama reikšmė. Liberalizmas, žymiausias individualizmo realizatorius, priveda prie paskutinio antropocentrizmo grandies — prie reliatyvizmo, kuris paneigia Absoliutą ir supraindividualinius normas. Dėl to nebekalbama apie Dievą, bet prieš Dievą. Kultūra nebeapsitenkina atsiskyrusi nuo religijos, ji stoja kovą su ja (*Kulturkampf*). Norėdama išvengti poveikio iš senojo Dievo, antropocentrizmas Jo vietoje sukuria savuosius Dievo pakaitais: mokslą, meną, kultūrą, apskritai, klasę, tautą, rasą, valstybę ir t. t. Dabar antropocentrinis humanizmas, neapsunkintas ankstybesnėmis grumtynėmis su teocentrizmu, ketina integraliai realizuoti žmogiškąsias vertybes.

Nors šiandien ašies sukimas baigtas, tačiau žmonija nesijauja laimingesnė. Didysis karas, pokariniai sukratimai ir negalavimai jai neleidžia džiaugtis savo laimėjimais. Bet atgal kelio jai nėra. Ji ima blaškytis, reiškiasi krizė. Iš desperacijos draskomas tiek žadėjusių ir taip mažai tesėjusių homocentrizmas. Iš naujo ilgimasi absoliuto. Žmonijos orbitoje vėl iškylo Bažnyčia. Bet ar katalikai šioje lemiamojoje valandoje stovės savo pašaukimo aukštumoje?

I. Kova su metodu

(XIV ir XV amžiai).

Atsisveikinimai, su viduriniais amžiais.

Viduriniais amžiais gyvenimo prasmė ir esmė glūdi jo anapus mūsų žemės. Ten mes keliavome Bažnyčios nurodytais keliais. Suprantama dėl to, kad mokslas viršūnė buvo teologija ir kad scholastika laikė sau garbę eiti jai padėti. Šitiems laikams buvo gimta viską suprasti iš teologijos požiūriu ir viską vertinti iš aukščiau.

Tačiau gana anksti buvo paabėjota tikrumu tiktai formulėmis, kuriomis Bažnyčia buvo apibrūžusi teocentriško pasaulio koncepciją. Taip mes aptinkame dar IX amžiuje pažiūrą, išsiveržiančią iš krikščioniško mąstymo.

Tokiu pat palinkimu pasižymėjo ir Bernhaidas Chartrietis, kuris platonišku idealizmu stengėsi suprasminti pasaulį. Kitas toks senovės dvasios židinys buvo Orleans'as, apie kurį buvo sakoma, kad jis dėl savo antikviejių darbų nuklyso nuo kelio. Wilgradas Ravennietis skelbė, reiki daugiau tikrųjų pagoniškais poetais, negu Bažnyčios mokslais, ir net gyvybę paaukojo tokioms savo pažiūroms. Tokio pat likimo susilaukė Abelardo racionalizmo pagautas ir asketiško doktrinarizmo sukurtas Arnoldas Brescietis.

Ko šie pripuolamai veikdami siekė, tuo didesniu mastu — kad ir prieš savo norą — realizavo Kryžiaus karai. Jie tiek plačiai suvedė krikščionis su kitu, daugeliu atžvilgių juos pralenkiančiu, pasauliu, kad nevienas pradėjo abejoti savo idėjų tikrumu. Kada tie karai vis labiau išsigimė, nuotykiu keliones ir pelningas ekspedicijas, pradėta abejoti ne tik jų etišku, bet ir juos sukūrusių idėjų kilnumu.

Dar daugiau simpatijų Bažnyčia nustojo savo teismais, o ypač inkvizicija, kurios praktika dažnai pralenkdavo net anieks laikams prastą kietumą ir nekart skaudžiai apsiriko.

Kitas griovikas — miestas. Jis turtai gerokai sudemoralizavo miestiečius ir palankiai nuteikė juos naujoms, iš svetimų kultūrų atplaukiančioms idėjomis. Laikydami tik jį esmingu nykstančio feodalizmo elementu, nevienas tik josi pamažu susidarant naują urbanistiką kultūrą — jau be Bažnyčios. Tokiu būdu miestai virsdavo skepticizmo židiniams.

Prie vidurinio amžiaus griovimo yra prisidėjęs ir besivysčiusis nacionalizmas. Neviena tauta išsiveržė iš universalios Bažnyčios globos, tuo tik darsi gyti daugiau savarankiškumo. Tokia emancipacija — atsiminkime tik Pilypo IV ir Liudviko Bavariečio kovas su Roma — žymiai susiaurino Bažnyčios poveikio sferą.

Smėg senam pasauliui sudavė ir naują žemią atradimą. Lig šiol savo orbitoje saugiai besijaujęs krikščionis turėjo sitikinti, kad už krikščionybės ribų yra dar begalės žemių. Ten besiverždamas jis neretai išsivadavo ir iš jos idėjų. Tai būdavo juo lengviau, kad ir svetimuose žemynuose rado kilni, savo asmenybės be krikščionybės formavusi žmonija.

Tos pačios kelionės jį tikino senojo ptolomejiškojo pasauliui klaidingumu. O kadangi Bažnyčia atstovavo daugumą jo laikų, susidarė nuomonė, kad jos mokslas esąs iš viso netikras.

Bet nereikėjo nė kitur vykti savo tikėjimą prarasti; tai buvo galima ir čia pat, kaip rodo, pavyzdžiui, Friedricho II pavyzdys. Išaugęs graikų ir arabų veikimas, artimai draugaudamas su žydais ir saracais, jis, gyvendamas netoli Romos, tapo skeptiku ir net ateistu. Jam priskiriamas pasakymas, būk Mozė, Kristus ir Mohamedas didžiausi apgavikai, iš vis gyvenusiųjų. Jis, sakoma, net parašė knyga ta tema — De tribus imposto-

ribus. Vienam arab kunigaikš iui paklaususiam j, k reiškia kunigo iškeliamą monstranciją, atsak s: „Kunigai išsigalvojo, tai es s m s Dievas“. Bet jeigu tie jam priskiriami žodžiai ir neb t pilnai istoriškai, jie vis d lto atvaizduoja t atmosfer , kurioje ne jis vienas gyveno.

Skepticizmas tuomet viešpatavo ir nevieno filosofo galvoje, kaip rodo nominalizmas. Buv s iškil s dar XII a., jis XIV-ame — sakysime Wilhelmo Occamie io raštuose — pasirod dar aštresn m formom: bendrosios s vokos egzistuojan ios nei ante rem nei in re, o tik post rem. Dar daugiau — jos tesan ios pro re, t. y. tik paprasti vardai — vocaliu, termini, — tik patogios priemon s m stymui palengvinti, bet neturin ios realios egzistencijos — universalia sunt nomina. Tuo nominalizmas m stym pavert žaidimu logikos kategorijomis. Pasigilino tendencija mikliu termin žonglieravimu veikti problemas. B dingas šiuo atžvilgiu yra Simonui Tournie iui priskiriamas pasakymas, kuriuo jis baig s vien savo paskait : „O J zuli, J zuli! Kiek aš šia savo paskaita... sustiprinau tavo moksl ! Bet jeigu aš b iau tavo priešas, aš kovai su tavim ras iau dar stipresni argument !“

Tvirtindamas bendras s vokas neturint daiktuose jokio realumo, Wilhelmas Occamietis ved prie iracionalumo ir agnosticizmo. Visa, kas tiesiogiai negali b ti patiriama, es s tik jimo dalykas. Dievas es s nepaž s-tamas; nes galima iš Dievo s vokos spr sti apie Jo buvim . Ir vienos pirmos priežasties buvimo nes galima rodyti. Šv. Trejyb , Dievo sik -nijimas ir sielos nemarumas negali b ti logiško rodymo objektais.

Šitokios paži ros išard scholastiniu m stymu sukurtus dvasios r mus ir mirtinai sužaloja vidurinius amžius. Nors su jomis ir buvo kovota, bet jos pamažu taip pagrindinai sunaikino sen j dvasios pasaul , kad ilgai niui radosi tuš ios vietos naujajam. Taigi, šis gin as d l universalij nebuvo tik koks dialektinis žaidimas; ia individualistin pasaul ži ra rung si su universalistine — ir laim jo.

N ra abejon s, kad ir perd jimas vidurini amži tendencijos suk l pasipriešinim . Kilnu, kad viduramžietis, šv. Augustino formule, troško pažinti Diev ir siel : Deum et animam scire cupio. Nihilne plus? Nihil omnino! Bet tame troškime sl p si ir pavojus apleisti ir net skriausti žmogaus prigimties j gas. Nevienas asketas ir mistikas tuomet stygęs pertemp . D l to ir kilo pasipriešinimas tokiam „pataikavimui Dievui ir niekinimui žmogaus“.

Vienu žvilgsniu apimdami vidurini amži pasauli XIV a., konstatuojame nesulaikom jo irim . Žem vaizdis tiek kei iasi, pasaul vaizdis tiek praturtinamas, jog gresia pavojus ir viešpataujan iai pasaul ži rai. Senasis feodališkai teocentrinis junginys buvo nustoj s savo nat ralinio pamato. Taigi, teocentrizmas gr žti nebegal jo, bet taip pat netur jo prie ko šlietis, nes dar nebuvo išsikristalizavusi naujoji sociologin strukt ra.

Vidurini amži irimas yra natūralus reiškinys. Nesunku pastebėti šį pasaulį iki XIII a. buvusį žemesnio civilizacijos ir kultūros laipsnio, nuo kurio pakilti buvo ne tik žmogaus teisės, bet ir priedermė. Dėl to niekas nesistebės, kad žmogus veržiasi naujus akirus. Klydo tik tie, kurie laikė teocentrizmą esmiškai surištu su žemesniu egzistencijos standartu ir dėl to išsivadavę iš civilizacinio vidurinio amžiaus primityvumo, atsisveikino ir su teocentrizmu atstovaujantį Bažnyčią. Tokiame reikšmingame istorijos momente daug kas pamiršo, kad Bažnyčia, vykdydama savo misiją, remiasi laiko sąlygomis, pasinaudodama jomis, kol naujos aplinkybės nepagamins tobulesnės. Šito konstatavimo tikrumo nesugriauna nevykusių pavyzdžių Bažnyčios atstovų, kurie nepajėgė suprasti išviršinių sąlygų atsitiktinumo ir dėl to vis dar laikosi pasenusių formų, nors jau buvo galima naudotis naujesnėmis ir tobulesnėmis.

Renesansas su humanizmu.

Juo labiau krito Bažnyčios autoritetas ir bluko Jos skelbiama Dievo idėja, juo labiau kilo žmogus. Šis ligi šiol gyvenęs teocentiškai orientuotame pasaulyje, pamažu pradėjo galvoti antropocentiškai, t. y. savo mąstymo ir veikimo centrą nebestatė Dievo, bet save. Anksčiau su pagarba nusilenkė aukštesniam principui, dabar išdidžiai išsitiesia. Pirmiausia tik pabrėžia savo vertę, bet toliau Dievą nustumia ir pagaliau pats užima Jo vietą.

Taip mes girdime dar XIV a. Manetti tvirtinant: „Žmogus savo tikslą turi savyje, o ne Dievuje“. Pontano išdidžiai tarė: „Aš pats save sutvėriau“, o Leone Battista Alberti yra tikras, kad „žmogus savo jėgomis viską gali, jei tik nori“.

Šis žmogaus pabrėžimas tiek charakteringas pirmiems šimtmečiams po vidurinio amžiaus, kad Burckhardtas gali tvirtinti, kad individas šiame laikotarpyje save atradęs. Žmogus kaskart labiau nustojęs pažinti tiesą ir joje mirti, o mąstysieki grožį ir jame gyventi. Jis mąstys save laikyti Dievą panašia, kaip rybiška esybe. Iš naujo suskamba Sofoklio žodis: „Daug yra didingo, bet nėra nieko didingesnio už žmogų“, kuris vis laikomas „viso ko centru ir mastu“.

Taigi, kurio vietą pasistumia jo kairyns: teocentiškasis pasaulis vaizdą pakeičia antropocentiškas. Dangus jau netaip žavi žmogų; jo vieton aukština žemė. Pasaulis ir gyvenimas jame nėra misterija, bet pačių žmonių sukurta ir jį valdoma racionali tikrovė.

Savo pirmavaizdą naujoji žmonija rado antikiniame pasaulyje, graikuose ir romėnuose. Prasidėjo knisimasis senojo pasaulio turtus, jų aukštėjimas ir pervertinimas. Siekiama viską atnaujinti pagal antiikišką senovę. Išaušo renesansas su humanizmu.

Tiesa, tai ne pirmas kartas, kad klasiškoji senov tapo vakar priimta, ta iau š kart pasisavinimas vyko kitoje plotm je. Anks iau dar buvo bandoma priimamas g rybes suderinti su krikš ionišk ja pasaul ži ra, bet dabar grož jimasis senov s k riniais virto susižav jimu antik s kult ros idealais.

Žmonijos švietimas, pl tojimas žmogaus gabum pagal senov s klasik moksl esmingai skyr si nuo krikš ioniškojo aukl jimo. Daugumas v lybesni humanist nebetur jo joki ryši su krikš ionybe; vyko persilaužimas su praeitimi ir buvo stengiamasi susidaryti grynai estetin pasaul ži r . Ja sekdamas žmogus nebetur jo siekti ano pasaulio, bet pasilikti ištikimas savo žmogiškumui. Pagaliau buvo sitikinta, kad senov suk rusi amžinas normas tiesai, didybei ir kilnumui pažinti, ir d l to reikisi daryti, kas galima, kad v l prasiveržt tos skaidrios senosios versm s.

Humanizmo prad dar aptinkame Dant s k ryboje. Bet tai buvo daugiau formalini laim jim pritaikymas, nes k r jas ne tik kad dar priklaus viduriniams amžiams, bet buvo tipiškiausias j atstovas. Jo Divina Commedia — tikra ano laikotarpio enciklopedija. Jei dingt visi dokumentai apie vidurinius amžius, tai b t galima iš to vieno veikalo juos visus atstatyti.

Nuo Dant s iki Petrarcos žingsnis, rodos, nedidelis, ta iau juodu gerokai skirtingi, nes Petrarka, savo idealu laikydamas Ciceron , jau buvo prisig r s antik s dvasios. Tiesa, jis formaliai dar priklaus Bažny iai, ta iau tas jam netrukd eiti renesanso keliais. Taigi, asmenyb jau suskilusi.

Kur tur jo nuvesti tokia emancipacija, sakmiai rod Petrarcos mokinio Boccaccio k ryba, kurioje dži gauja meil ir triumfuoja k nas.

Centrai, kur formaliniais naujojo mokslo metodais daugiausia pasinaudota, buvo Florencija ir Roma.

Florencijoje klest jo Medi iai ir j brolija. Nebegal dami susižav ti scholastika, geriau sakant, gana išsigimusiais jos metodais, florentie iai sik r akademij , kurioje buvo sukrikš ioninamas Platonas, panašiai kaip anks iau Aristotelis, nes šio jud jimo vadovai neman atsisakyti nuo krikš ionybs. Taip, sakysime, Giovanni Pico della Mirandola. vienas genialiausi renesansinink , viename rašte scholastams leidžia prabilti šiais žodžiais: „Mes gyvensime amžinai. Tiesa, ne tose mokyklose, kur karš iuojamasi d l tuš i skiemen . . . . bet išmin i rateliuose, kur nagrin jamos gilesniu dievišk bei žmogišk dalyk priežastys“. Gal dar b dingesnis šis jo tvirtinimas: philosophia veritatem uerit, theologia invenit. religio possidet. Ne kitaip galvojo ir jo brol nas Francesco Pico .tardamas: „Kas ndr st prieš Platon pastatyti Augustin , o prieš Aristotel — Tom ir Albert su Scotu? Kas nor t duoti ... Demostenui pirmenyb prieš Izaj ?“

Panašiai galvojo ir Roma. Žinoma, nemažiau dešimties popieži , nesibaidžiusi Bažny ios vainik pinti ir renesanso žied .

Ar rasime naujaisiais laikais labiau išmoksint vyr ir elegantiškesn rašytoj kaip Pij II? Bet jis neman gundyti tikin i j senov s pagonyb , kurios vert jam gerai buvo žinoma. O Julijus II, trokšdamas Bažny i ir Rom išaukštinti nauju menu, Švent j Sost padar pirmuoju mecenatu pasaulyje. Jo menininkus, su genialiaisiais Rafaeliu ir Michelangelu priešakyje, globojo ir jo p dinis Leonas X. Tiek jis sub r mokslinink , tiek išleido pinig savo menininkams, jog krikš ionyb s centras virto kartu ir renesanso centru.

Ispanijoje kardinolas Ximenezas tais naujais pagrindais (Alcaloje) net universitet k r , kurio pasididžiavimas yra Šventojo Rašto išleidimas vairiomis kalbomis. Kitas kardinolas, Wolsey, priglaud humanizm Anglijoje. Jo p dinis lordo kanclerio vietoje Tomas Morus dar garbingiau sujung krikš ionyb su humanizmu. Akting dalyvavim humanist k ryboje jis puikiai mok jo suderinti su giliu religingumu.

Taigi, visur tas pats: akcija prieš vidurinius amžius tebuvo daugiausia kova d l formos ir metodo. ia daug kam r p jo vien platoniška m stymo lytis ir novum dicendi genus, o ne turinys. Tai daugiausia tebuvo disput klausimas — Platonas ar Aristotelis? Ciceroniška elegancija ar scholastin precizija? bet ne pasaul ži r kova. Tas betgi jaunesni j humanist nesužav jo. Jie visai neketino vilkti vidurini amži dar labiau gundant apdar .

Šis dvilypumas itin ryškiai atsispindi vokie i humanistuose. ia mes matome tok Agricol tvirtinant, kad tik dorai nekenkian ios literat ros studijos esan ios naudingos. Bet toliau pastebime abejoni graužiam , tarp dviej front skeptiškai ir ironiškai besiblaškant , d l senosios pasaul ži ros nesidraskant , su nauju pasauliu susimerkus Erazm ir pagaliau teocentrizm aitariai puolant Hutten . Tie jaunesnieji humanistai, laikydami stipriausiu pasaul ži ros rams iu Bažny i , prieš j ir nukreip aštriausius savo ginklus.

j keli stojo ir Rabelais. Jo k rinyje Gargantua et Pantagruel literatai galutinai atsisveikina su viduriniais amžiais. B dingas tas užrašas ant jo aprašomos telemit abatijos, kur vyrai ir moterys susitinka renesansiškam vienuoliškumui ugdyti — „Daryk, kas tau patinka“. N n žmogus pats sau leidžia statymus.

Bet Vokietija su Pranc zija n ra vienintelis pavyzdys, tik vienas ryškesni . nes tas pats dar si ir centruose — Florencijoje ir Romoje. Taip sakysime, Valla, kur laik buv s Mikalojaus V sekretorium, k sinosi Šventojo Rašto autoritet , o kiti, sakysime, Pietro Pomponazzi, nei neig sielos nemarum . Gelb damas savo ir savo gausing pasek j situacij , iš naujo išk l vad. dvigubos teis s aksiom . Jis tvirtino, kad kas pagal filosofij gali b ti tikra, pagal tik jim gali b ti ir netikra, ir atvirkš iai

Roma ilgai nesiryžo rim iau sudrausti toki ardytoj . Tuo kalta ne

lik popieži tolerancija, bet ir nevieno j renesanso patogumais suparaližuotas gyvenimas. Ar tat nuostabu, kad atsirado toki Savonaroli , pasi-ryžusi savo pašaukim pamiršusius kardu ir ugnimi pamokyti, ir kad šia-me baisiame aistr ir asketikos išsiveržime tie reformatoriai patys žuvo ant to laužo, kur ruoš kitiems?

Iš krikščionyb s globos pamažu išsivadavo ir kitos sritys, kaip saky-sime, politika, kurios autonomij nuo moral s skelb Machiavelli. Savo knygoje Il Principe, jis rašo, valstyb s gerovei viskas es leistina, net ir nepaisyti krikščioniškos moral s. „Krikščioniškoji religija“, raš jis, „mo-ko tik k sti, kent ti“. Ji tik silpninanti pasaul . Iš viso didžiausiu g riu ji laikanti „nusizėminim , paniek ir neapykant viso to, kas žmogiška, o tuo tarpu senov s žmon s g r josi dvasios didingumu, k no stiprumu...“

Machiavellio si lomoji politika atsisako nuo krikščionyb s ir gr žta jos moral s nevaržom senov , tiksliau sakant, sen j Rom , iš kurios valdymo metod jam labiausia imponavo kumštis ir lap s gudrumas. Tai gi, Machiavelli, pats met s krikščionišk j pasaul , ragino ir valdovus ir kitus šviesius žmones iš jo emigruoti, tuo duodamas ženkl vis labiau plin-tan iai kovai su Kristumi ir jo mokslu.

II. Kova su organizacija (XVI amžius)

Reformacija.

Ta kova gal jo pavykti, nes jaunesnysis humanizmas jau gerokai buvo pagrauž s dogmatinius ir kitus Bažny ios pagrindus. Tas juo skaudžiau atsiliep Bažny iai, kad apskritai jos pozicija buvo ne per tvir iausia. Kai dar visoks sišaknij s supasaul jimas šaukte šauk si reformos in capite et membris, katastrofa buvo nebeišvengiama. Ji artinosi juo grei iau, juo labiau patiems Bažny ios vairuotojams nevyko vesti reikšmingesnius page-rinimus. Tokis silpnumas tik dar labiau padr sino Wiclifo, Husso ir kit s j džius.

Tiesa, tokiame pilkame ir vietomis net juodame fone, sužibo ir skais-i šviesuli , atsiminkime tik mistikus: Italijos didži sias Kotrynas, vokie-i domininkon trijul — Eckehart , Seus ir Tauler , oland Ruysbro-eck ir jo srove plaukian ius, „antr j pasaulio Biblij “ — Kristaus Seki-m išugdžiusius brolius.

Ta iau n šita šviesa nepaj g nugal ti vis šeš li , kuri , deja, ne-tr ko n Romos kurijoje. Ten nepotizmas ir kitokios d m s ir toliau žemino popiežiaus autoritet . Bet — taip sušuko sost ženg s Leonas X — „kod l nesinaudoti popiežyste, kad Dievas j dav ?“ Suprantama, kad

tas pats medi ejiškai linksmai išaug s popiežius su šypsena sutiko žini apie sukilus Luther .

Šis atkeršijo už visus lig šiol bandžiusius reformuoti Bažny i , aiškiai su ja skirdamasis. Tuo antropocentrizmas pasiek antr savo stadij — kov su organizacija, su pa ia Bažny ia. Net ir tariamieji tos vad. reformacijos laim jimai, kaip antai didesnis pabr žimas „išvidin s krikš ionyb s“, j tik silpnino, nes gerokai paneigdami liturgini apeig ir form reikšm , jie k sinosi vieš sias Bažny ios funkcijas ir visuomenišku m . Prieš Bažny ios saugojam objektyv religijos turin Lutheris pastat asmenišk Dievo pergyvenim , subjektyv patyrim , tuo atidarydamas humanizme išaugusiam individualizmui vartus pa ias kilniausias sritis.

Toliau atmesdamas sakrament misteriskum , t. y. atimdamas iš j antgamtin pob d , Lutheris skyn keli racionaliam supratimui ne tik j , bet ir kit dogm ir paties Kristaus. Tuo jis religijoje praskina keli racionalizmui, kuris kaskart labiau stipr ja, kol pagaliau apšvietos gadyn je pilnai pražydi.

Tas jam juo labiau pavyko, kad Lutherio Ecclesiae visibilis neigimas iš Bažny ios poveikio buvo išskyr s visuomenin -politin ir socialin -ekonomi n sritis, kurias atidav žmogaus j goms tvarkyti. Jos darosi autonomiškos, ima gyventi pagal savo d snius. Tuo tik dar labiau pagilinta renesanse pasireiškusi sekuliarizacija. Ši puikiai tarpo dar ir d l to, kad iš Bažny ios paveržtas kompetencijas Lutheris atidav pasaulinei valdžiai — kunigaikš iam, kuriems visai paranku Bažny ios s skaiton ir toliau pl sti savo tak . Tuo Wittenbergo magistras tapo politiško absoliutizmo r m ju.

Toliau šiai akcijai pavyko atitraukti beveik pus Europos nuo Bažny ios. Ir taip Vakar pasaulis konfesiškai susiskald . Atsiv r žaizda, iš kurios jau keturi amžiai kai nesustabdomai teka Europos sveikiausias kraujas.

Taigi, Lutheris istorij siraš kaip pl t jas individualizmo, racionalizmo, sekuliarizacijos ir valstyb s visagalyb s. Nesunku suprasti, kiek lai m jo antropocentrizmas iš šitos tikrai istoriškos fig ros.

Tridentino Santaryba.

Ši Santaryba iš esm s n ra tiek reakcija prieš Lutherio ir jo vienmini i akcij , kiek t sinys dar prieš Wittenbergo revoliucij prasid jusios Bažny ios vidaus reformos. Tik gaila, kad ne anks iau pasiryžta energingiau apsivalyti, kad tarsi Lutheris katalikams spraud rank t geležin šluot , kuria jau seniai reik jo iššluoti prišiukšlintus Bažny ios kampus ir užkampus.

Toji Santaryba bus bene reikšmingiausias iš vis konsiliarini susirinkim . Tiesa, ir jam nebevavyko visus ganomuosius surinkti vien

avid, tačiau Bažnyios mokslas buvo aiškiai suformuluotas ir pradėta reforma. Tačiau nors negailestingai nudraskė nudžiūusias šakas, tačiau suvirtino patį medį. Prasidėjo religiškas ir doriškas atsinaujinimas, hierarchijos autoriteto stiprinimas, religiško subjektyvizmo silpninimas. Santaryba paskatino darbą daugybę gabi mokslininkai. Užsimezg naujos Šventojo Rašto studijos, patrologijos tyrimas, Bažnyios istorijos nagrinėjimas, dogmatikos gvildenimas. Išėjo sceną Bellarminas, Petavius, Bollandus, Suarezas. Su jais ir jų vienminiai vardais yra susiję ir scholastinis filosofijos suaktualinimas ir metodų sumoderninimas. Tai jiems tiek pavyko, jog jie metafiziką paveikė net protestantus.

Kad Santaryba išugdė dar ilgesnį eilį šventų žmonių, dar labiau kalbą jos naudai: iškilo viena už kitą didingesnė religinių asmenybių. Iš jų „kilusi viršūnė kaip tirštas dulkių debesys“, išskirkime tik ispanus Teresą Avilietę su Jonu nuo Kryžiaus, italus Pilypą Nerį su Karoliu Borromeum ir prancūzus Prancišką Salezijetį su Vincentu Paulieju. Jie kėlė vis naują, Bažnyios keliui aukso dulkių nusijantią sėdį, ordenus ir kongregacijas, kurių priešakyje jojo žuitai.

Jų žuitai ordenas.

Jų gyvenimui pašaukęs Ignacas Lojolietis yra kilęs iš aristokratų ir kaip toks paveldėjo viduriniams amžiams riteriškas ir religiškas tradicijas. Prarastoms pozicijoms atgauti ir dar naujoms užkariauti, jam, klesčios Ispanijos kariui, siūlė dvasios kovai sukilinti kariškių turtuolų metodai. Kadangi jam, fronto karininkui, dar trūko plačios operacijos vesti mokslo, jis pasiryžo dar lankyti generalinio štabo mokyklą — universitetą. Supratus pasaulį nukrypstant nuo teocentrizmo, pasiryžo užginti amžiams už akių — Dievui iš naujo laimėti jau antropocentrizmo keli besisukančiame žmonių.

Jų ordenas — tai kariuomenė, kurios priešakyje stovi iki gyvos galvos išrinktas generolas. Kariai renkami labai atsargiai. Patenka tik patys gabieji, o talentai rpestingai ugdomi. Kiekvienas narys skiriamas tik tiems darbams, kuriems labiausiai tinka. Kad turėtų laisvas rankas, jų žuitai nepririšami prie vienos vietos, nedėvi nuo kitų dvasiškių juos skiriančio apdaro, — nesirenka bendroms maldoms ir nesirūpina liturginiu puošnumu. Jesuita non cantat. Jie atsisako ir nuo vietos hierarchijoje. Tik vieno popiežiaus sakymas gali priversti tokią vietą imti. Be kitų apžadėję, jų žuitai prisieki visiškai paklusnumą savo vadovybei ir popiežiui.

Kad jų žuitai laiku išėjo areną, rodo jų pasisekimas. Baigiantis XVI amžiu žuitai darbavosi ne tik visuose katalikiškuose Europos kraštuose, bet dar Azijoje, Afrikoje ir Amerikoje. Nebuvo tokios žemos vietos, kur jie nebūt nusileidę ir toki aukštybių, kurias jie nebūt pasistiebę; nebuvo mok-

slo, kurio jie ne veik, n kalbos, kurios neišmoko. Geriausiai jie jaut si sakykloje, klausykloje ir katedroje. Tod l dav galingiausi pamokslinink , psichologiškiausi sielos vadov ir mylimiausi aukl toj .

Visa tai j zuitai laim jo savo taktika — duoti žmogui, kas, j nuomone, jam teisingai priklauso. Tuo jie išlygino t balans tarp žmogaus ir Dievo, kuris j supratimu viduriniais amžiais perlengvai sv r s žmogiškas vertybes. Tas jiems atrodė juo svarbiau, juo ryškiau išsikristalizavo modernusis žmogus. Suprat , kad jam priklauso ateitis, prisitaik prie jo privalum ir net prie jo silpnybi . Jiems atrodė, kad antropocentrizmo pilnoje erdv je kitaip elgtis n nes galima, o bekylan ias abejones ramino savo pasisekimu ir pritarimu šiaip jiems svetim žmoni . Sakysime, ar buvo reikalo keisti savo dvasin abit , išgirdus, kad ir šitok Bacono Verulamie io pasakym : „Pamat s, k šis ordenas nuveikia aukl jimo srityje tiek išmokslinime, tiek b do ugdyme, prisimenu Agesilajaus apie Barnabaz ištartus žodžius: „B damas toks, koks esi, aš nor iau, kad tu b tum vienas iš m s “?“

Barokas.

Bažny iai buvo gaila, kad antik s garbintojai m pasaulinti kult r su menu. Buvo tada bandyta sustiprinti tuos organiškus saitus, kurie kult r sija su religija. Ir ia pagalb at jo j zuitai, pad dami kurti vad. barok , kur geriausiai suprasime, palygindami j su gotiku ir renesansu.

Gotikas, išaug s iš vidurini amži , atvaizdavo išsivadavim nuo žem s ir pakilim Diev , žmonijos pasistiechim prie savo Kr jo. Tod l pirmaujamoji linija — kaip iš viso vidurini amži ašis — yra statmenin .

Ji veda iš žem r k dangaus giedr , iš nuod mi — išgany m . Joje hierarchiškai yra sutvarkytos ne tik visos dvasin s, bet ir ekonomin s ir socialin s vertyb s. Socialin je santvarkoje ji kyla nuo valstie io ir laisvo kininko per karius ir riterius prie feodal ir baigiasi Karali Karalium. Filosofijoje ji pradeda nuo primityviausi gyvi , iš kuri per gyv nus veda prie žmogaus, prie angel , ir dar aukš iau, prie pat kilniausios Esyb s. Statyboje ji atsiremia grubius blokus, ant j stato vis daugiau apdirbtus akmenis, kurie pagaliau lengvu iais akmen liais šauna dausas. Dant s Divina Commedia. gotiko katedra, feodalin santvarka, teologiškos bei filosofiškos Summos — yra tik vairus vienos dvasios sikk nijimas.

Bet ši buvo gyva tik tol, kol Dievas buvo viso ko centras ir virš n . Žmogaus pretenzijoms iškilus, ašis buvo pasukta stiaiu kampu. Tod l antropocentrizmo formul yra žmog su žmogumi siejanti gulstin . Juk neb ra k kilti, beliko tik sieti vienodoje aukštumoje atsistojusiuosius.

Homocentriškai orientuotam renesansui nebuvo sunku rasti savo principui išreikšti formas, nes jas jau buvo sukūrę antikiniai graikai. Dėl to iš naujo iškilo antikiškas paralelizmas su žeme. Boccaccio „Žmogiškoji Komedija“, Machiavellio traktatas apie kunigaikštį, Pico di Mirandolos kalba apie žmogaus didingumą yra gyvi vienu ir tuo pačiu žmogiškųjų horizontalizmu.

Žinant tą esminį skirtumą tarp abiejų pasaulių, suprantama kodėl toks Savonarola taip atkakliai kovojo prieš horizontalizmą. Bet žinant kiek jau buvo susiję signalai antropocentrizmas, aišku, kad ne kitoks gal būtų Savonarolos likimas. Bet kas domininkonui nepavyko, tas sekėsi jį zuitui, ir sekėsi dėl to, kad jo krikščioniškasis humanizmas buvo pritaikintas porenensaniniam žmogui.

Iš esmės ir jį zuitas nepakeitė domininkono tikslo, bet jo siekė atsižvelgdama pasikeitusi žmogaus psichikė. Antropocentrizmo mokyklai per jusiam jį zuitas paliko jo kilnų žmogiškumą, traukė jam dangų žemę ir padarė Dievo draugu.

Tokiu būdu išsidirbo naujas stilius — išreiškė tiek senąjį vertikalizmą, tiek naująjį horizontalizmą. Grafinio formulo yra toks statumo, kuris kildamas dažnai linkteri, lyg prisimindamas pasaulį, ir kiekvieną naują kilimį pagrindžia nauja paralele su žeme. Jo ryškiausia figūra — kupolas.

Kokia linija, tokia ir tematika. Dievas yra didžioji tema, bet joje labiau atsiskleidžia humaniškas aspektas. Žmogus nebeišnyksta Dievybėje, bet Dievas sėmoringai išgyvenamas žmoguje. Jis nėra nei vidurini amžiu „pataikavimo Dievui“ nei renesansiško „pataikavimo žmogui“.

Šis naujas stilius nukariavo visą Vakarų pasaulį. Tai paskutinis ryšys, sujungęs vakarų Europą vien bendrą kultūrą šeimą. Tai tikras katalikybės restauracijos laikas, kvėptas Tridentino Santarybos išugdytas religijos genijus ir išauklėtas naujasis ordenas. Bet tai nėra koks zakristijos anemikas, o tikras raudonskruostis, kuris gyvens daugiau kaip porą šimtų metų.

Baroko meno tėvynė yra Roma. Ten kūrė Michelangelo, Tizianas, Correggio ir kiti. Joje jis menininkais, kaip sakysime, Bemini ir Borromini pasiekė ir savo viršūnę. Iš jos jis plečiasi visą pusę. Giliausias šaknis ar tik nebus leidęs Ispanijoje, kurti nepaliesia nei homocentrinio humanizmo nei reformacijos šiame sėj džiui davė savo plieno dvasi ir ugningą sielą. Tai paliudija jos menininkai, kaip Greco, Velasquezas, Zurbaranas arba Murillo, kuris vienas daugiau kaip šimtą kartų atvaizdavo šventą Panelį. Bet jo Madonna tai nėra eteriška bitybė, bet pilnformotė moteris. Šiaurėje visą savo tautos geismą gyventi kvėpavo savo figūroms Rubensas. Beveik nėra renesanso siužeto, kurio jis savo teptuku nebūt sukrikščioninęs, bet jam paliko visą — tik krikščioniškai orientuotą — gai-

valingum . Jo stamb s šventieji vos laikosi debesiuose, jo šventosios gundo Amžin j Sužad tin tiek pat žavingai, kaip ir mažiau šventos j sese-rys savo mylimuosius.

Koks teptukas, tokia ir plunksna. Šalia Murillo ir Velasquezo atsisto-ja Lope de Vega su Calderonu. Lope de Vega savo k riniuose išvaikš iojo žem skersai ir išilgai, bet tas jo nesulaik b ti kartu ir bažnytinio tribuno-lo nariu. O Calderonas — ne tik dvaro kapelionas, bet ir salon riteris, su-gėb j s šalia savo „ispaniško Fausto“ El magico prodigioso sukurti dar ke-liasdešimt veikal Šven . Sakramentui pagarbinti.

Ar imsimė tat Ignaco Lojolie io dvasios lavybas, ar Rubenso meilingus šventuosius, ar Lope de Vegos špaguotus donnos myl tojus ir Madonnos gyn jus, ar pagaliau Michelangelo kupol ant šv. Petro Bazilikos Romoje — tai t ra tik vairios pareiškios vienos ir tos pa ios dvasios, siekian ios dan-gaus, bet neapleidžian ios žem s.

Taigi, barokas nekovojo griežtu arba-arba, bet tenkinosi lipšniu ir-ir. Taip ir iš savo pus s sustiprino jau gerokai pašlijus teocentrizm , kv p-damas naujo religingumo Vakar pasauliui. Šiam nesunku buvo atverti savo siel , nes tokiam naujoviškam Dievo pergyvenimui j jau buvo paruo-šusi Devotio moderna.

Devotio moderna.

Tai vienas iš t s j dži , bandžiusi dar prieš vad. reform pagilinti religin gyvenim . Iš j s 14 amžiaus gale iš to ratelio, kur buvo Olan-dijoje sub r s Gerhardas Groote, pamažu ap m Vakarus. J remdami augustinie iai su fraternie iais siek viso religinio gyvenimo atnaujinimo. Tai pasiekti ypa iai tik josi sigiliniu Kristaus gyvenim ir jo sekimu, ku-ris tur t b ti individualus. Dievo jie ieško ir randa savo sieloje, d l to tik jimas jiems vis pirma yra Dievo pergyvenimas savyje. Tiesa, jie ne-neig viešo Bažny ios vaidmens, bendro kulto reikšm s, bet jie su didesne aistra puol Diev savo širdies gelm se. Jose jie tik josi reg ti vis Die-v v . „ragauti“ J ir taip Jam statyti šventov savyje.

Toks išvidinis religingumas pagilino religinius jausmus ir savo dina-mika sprogdino pasenusias formas ir zakrist jišk rutin . Jis gr ž šuli-nius. iš kuri gaivino prieštridentin je sausroje trokštan ius tikin iuosius. Jis prapl t žmogaus siel ligi pat dangaus, pa vairino Dievo reg jimo niu-ansus, išb r iš sielos styg negird t ton — nuo g džiausio nusiminimo netekus Dievo malon s iki beprotiško džiaugsmo ragavus Jo saldumo. Ta-iau iš kitos pus s toks pavydus Dievo, o ypa Amžinojo Sužad tinio lau-kimas, neretai egoistiškas smalžiavimas dangiškėmis saldyb mis ne vien tikin i j atitrauk nuo matomosios Bažny ios, ved ekskluzyvizm , o iš ten kartais ir opozicij Bažny iai. To šio s j džio ugdytojai, žinoma,

nenor jo. Visai k kit skelb klasiškas j religingumo paminklas — Tomo Kempie io Imitatio Christi. Ta iau beaugan io subjektyvizmo gady-
n je jie daugelio jau nebe paj g sulaikyti.

Panaš vaidmen vaidino ir antras religinio humanizmo ir individu-
alizmo niuansas, Pranciškaus Salezie io atstovaujamas.

Jis, per j s humanizmo mokykl , žinojo kaip pavojinga religijoje pa-
br žti tik Diev , bet patyr s žmogaus silpnybes, sitikino, kad dar pavojin-
giau akcentuoti tik žmog . D l to jis ir jo jo mokytoj (j zuit) nurodyta
kryptimi. Ta iau jis buvo perdaug savarankiškas, kad neb t ieškoj s sa-
vo kelio, kur jam be jo humanizmo nurod jo optimizmas, stoiškumas ir
aristokratiškumas. Jis yra sitikin s, kad nat rali os žmogaus pažinimo ir
nor jimo j gos yra pakankamai kilnios, kad jos, rimtai pasistengiant, pa-
ios s kmingai galin ios žengti išganymo keliu. Nereiki tat j gas vargin-
nan io pasistiebimo. Žmogus tevysto jas gražioje pusiausvyroje, tepildo
s žiningai savo kasdienines pareigas, tada tiesiai žengsi s savo tiksl . O
kur nuod m s kankina, neliepia agere contra, o apeiti kas per aukšta ir til-
tu nugal ti, kas per gil u.

Tokiu didžiausio palankumo taikymu žmogui ir jo silpnyb ms ir savo
su kvietizmu draugaujan iu sav s raminiu bei Dievo laukimu, Pranciškus
Salezietis yra tikras humanizmo vaikas, neju iomis pagilin s antropocen-
trizm ten, kur mano tarnausi s teocentrizmui.

Kas dar sumažina jo šiaip geniališkos veiklos reikšm , yra iš jo pata-
rim plaukianti religingumo feminizacija. ia, be kit , jam dirv buvo
paruoš tie Devotionis moderane atstovai, kurie nevien buvo sugund tok
jausming ir net jusling pergyvenim religijos ties , tok ašarot savo silp-
nybi atjautim ir egzaltuot savo dvasios pakilim , kuris traukte trauk
moteris. Šit moterišk bruož tik dabar labiau pabr ž artimos moter
prigim iai Pranciškaus Salezie io psichologiškumas. Suprantama tat, kad
klasiškieji jo veikalai yra išaug iš susirašin jimo su poniomis.

Tokiu b du abu Devotionis modernae niuansai susiaurino vyrams taip
artim veicl j religingum , jo vietoje prapl sdami jausming j , kuo mo-
terims Bažny ioje užleido — in qua mulier taceat! — ir šiandien jau iam
pirmenyb .

Kadangi dar iš to naujo religingumo plauki individualizmas su hu-
manizmu nevieno širdyje pabr ž tendencij žmogaus aulonomingum ,
nesunku suprasti, kod l nepaisydamas viso pasiaukojimo, pasaulis ir toliau
krypo antropocentrizmo link ir kod l kova su Bažny ia išsivyst dar aš-
tresn kov su tik jimu.

III. Kova su tik jimu

(XVII ir XVIII amžiai)

Deizmas.

Pakankamai susilpninus organizacij , k sinamasi pa i spinduliuo-
jan i substancij — slopinamas per tik jim jau iamas Dievo poveikis.
Tiesa, pats Dievas tuo tarpu dar nejudinamas, ta iau jis apibr žiamas taip,
kad lieka be reikšm s gyvenimui ir kult rai. Juk Dievas tes s lik „didy-
sis pasaulio statytojas“, kuris kart suk r s pasaul daugiau juo nesir pi-
n s ir leidži s kosmui vystytis, nelyginant užsuktam ir savo likimui palik-
tam laikrodžiui. Kadangi neigiamas bet koks asmeniškias sikišimas gam-
tos raid ir istorijos proces , atpuola stebuklas ir net pats Apreiškimas.
Tokio Bažny ios diskreditavimo ir tradicinio tik jimo pakirtimo kaltininkas
yra deizmas .

Šis ar tik neturi savo šakn pranc zo Bodino tvirtinime, kad istorin s
religijos teturin ios tik reliatyvi reikšm , nes esan ios tik gyvenimo iš-
kraipytos atžalos vienos tikros nat ralin s religijos. Kas ia dar tik
užuomazgoje, t išvyst Herbertas Cherburietis, kurio id jos, paremtos ir
papildytos jo tautie i Hobbeso su Lockes, reikšmingiausiai pasisak Tolan-
do ir Tindalio raštuose. Tolandas išaiškino, kad Apreiškimas n s s vie-
nintel forma tiesoms atskleisti, ir protas paj gi s esming sias religijos tiesas
pažinti. D l to tikintysis neb tinai es s reikalingas Apreiškimo. Tindalis
išveda, kad jei krikš ionyb s skelbiamas mokslas ir Apreiškimas es s tikri,
jie tur t ne tik supulti su proto atrasta tiesa, bet ir sutapti ir su vis reli-
gij substancija. D l to krikš ionyb arba tur jusi gimti kartu su pasauliu
arba ji apskritai nesanti tikra.

Tokias angl paži ras toliau vyst pranc zai. Dar Pierre Bayle'ui Ap-
reiškimas atrod neišlaik s kritikos. Kur kas patikimesniu laikytin nor-
m šaltiniu jis laik individualin s žin . Visu tuo jis paruoš keli Vol-
taire'ui. Šis dar 1722 metais eil rašty Le Pour et le Contre šaukiasi Diev
ir tikrina J tik s, tik nes s krikš ionis ir tai d l to, kad gal t Diev ge-
riau myl ti. Ir toliau jis neatsitraukia nuo šitos pozicijos. Jis yra tikras,
kad yra Dievas, nes šis es s tiek reikalingas, kad jei jo neb t , reik t tok
išrasti. D l to, berods, be slapt min i jis gal jo Ferneyo gyventojams
dovanoti šventov su užrašu Deo erexit Voltaire. Bet nors ir neabejojo Die-
vo buvimu, bet taip pat neabejojo nesant galima j pažinti. Karštai ko-
vojo su visais, kurie, jo nuomone, falsifikuoja jo Dievo apibr žim . Smar-
kiausieji sm giai teko Bažny iai, „didžiausiai nat ralin s religijos klasto-
tojai“. Kovodamas su ja, jis nesiskait su priemon mis. Kristus jam te-
buvo kažkoks „kaimietiškas Sokratas“, o jo stebuklai vien apgavimas.
„Juo ar iau prisizi rime jo elges , juo labiau sitikiname j buvus ma-

lon svajotoj ir ger žmog , tur jus ta iau silpnyb versti kitus apie save kalb ti“.

Turint galvoje tokias „atestacijas“, nesunku suprasti, kod l Voltaire'as daugelio laikomas ateistu ir kad po jo religin temperat ra krikš ioniškame pasaulyje net keliais laipsniais nukrito.

Apšvieta.

Toliau žmogus proto pagalba siek sistiprinti laim tose pozicijose. Tas protas savo tikrai imponuojan iais laim jimais meste užsimet . Tat nenuostabu, kad jam atiduodama pirmenyb prieš kitas žmogaus galias. D l to visa, kas protu negali b ti pilnai suprantama, mažai paisoma. Varžoma tat siela, slopinami jausmai ir palaužiamos vitalin s j gos. ia pradžia m s nors puikios, bet besiel s civilizacijos.

Laikydamas praeit daugiausia netikr j g — instinkto, jausm , fantazijos — sukurtu jauniu, racionalizmas lengva širdimi atsisak nuo jos. Ypa iai oponavo viduriniams amžiams, kuri stambiausiame palikime — antgamtiškoje religijoje ir Bažny ioje — ži r jo prietaringumo centr . D l to racionalizmo poveikyje susidaranti apšvieta, jei neži r sime jos nauding element , buvo tik naujas etapas kovoje su teocentrizmu.

Apšvietai greitai iškilti daug pad jo palanki dirva, kuri buvo paruoš Descartes su Spinoza savo racionalizmu. Baco — empirizmu ir Charronas su Balye'u savo kriticizmu. Ypa 17 amžiaus racionalizmas išvyst m s tym taip, jog galima buvo kalb ti apie nauj protinio darbo virš n . Pirm viet ia turi Descartes, savo formule, cogito — ergo sum, pad j s racionalistinei statybai kertin akmen , raginimu viskuo paabejoti, s j s nepasitik jim praeitimi ir išklimu individualinio m stymo, individualizmui taip patarnav s, jog toks Scheleris Descarteso sistem laiko „didingu individo suverenumo paskelbimu“.

Ir jis neapsiriko, nes apšvietoje viešpatauja individas. Religij ji tol val nuo protui nesuprantam element , kol klasiškai pasisak Kanto „Praktinio proto postulatais“. Filosofijoje ji vis labiau ribojosi tokiomis mintimis, kuriomis galima buvo pagr sti proting , t. y. žmogaus garbingumui atitinkant , gyvenim . D l to ant nat rali pagrind pastatytoje etikoje (Baco, Spinoza, Hobbes, Kantas) buvo siekiama didesn s gerov s, kuria gal t naudotis didžiausias žmoni skai ius. Panašus utilitarizmas viešpatauja ir pedagogikoje (Locke, Rousseau. Kantas, Pestalozzi, filantropistai). Sociologijoje (Grotius. Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau) dar labiau krypstama atskir žmog , kuris valstyb k r s savo patogumui. Tam tikslui su kitais sudar s sutart , apkarpan i individ tik tiek, kad kito laisv neb t užgauta. Tuo apšvieta ir viešumoje sost pasodino individ ir tuomet tapo nauj j laik individualizmo motina. Išvesdama

valstyb iš pilie i susitarimo ir padarydama jos vyriausyb priklausom nuo k r j valios, apšvieta galutinai atsisak nuo vidurini amži paži r apie valstyb . Tuo ji atpl š prigimties ir valstyb s teis nuo Apreiškimo, paskelb valstyb s pirmenyb prieš Bažny i ir siek aukl jimo, mokymo ir labdaryb s darb monopolio.

Ta iau tuo nenorime tvirtinti, apšvieta nieko teigiamo nesuk rus. daugel sri i ji yra nešusi šviesos. Atsiminkime tik jos tvirtum , kuriuo absoliutizmo gadyne gyn žmogaus garb ir laisv , teismo proced ros valym nuo barbarišk metod , panaikinim prietar („ragan “ deginim) ir t. t. Bet šalia to apšvieta, savo nepaprastu pasitik jimu prigimtuuju protu, yra sumažinusi antgamtiškumo reikšm , pakirtusi Bažny ios autoritet ir susilpninusi tik jim . Taigi, kas vakar atsisak nuo Bažny ios, šiandien jau išsižada ir tik jimo. Bet vargu ar šis procesas b t taip greitai vyk s, jei laisvamaniai ir masonai neb t buv uol s naujosios dvasios skleid jai.

Mason brolija.

Masonai, kurie pirm savo didesn organizacij suk r 1717 m. Londone, siek deizmo idjomis persunkti savo ir kit veinkl ir tokiu b du sau laim ti visuomen . D l to lož s nariai išpažino bedogm , iš konfesij dar nesudarkytos s mon s plaukian i , religij , iš kurios jie išved ir nat rali , žmogaus prigim iai tinkan i moral . Tam humaniškumui ugdyti jie susispiet ložes, kurias pasiskolino vidurini amži katedr statytoj , m rinink (mason), cecho simbolius bei profesinius ženklus.

Savo gimtin je, Anglijoje, pritarimu kilming j jie greitai augo. Jie išpažino Amžin kosmo; Statytoj . Konfesijas, nors jas laik nat ralios religijos iškraipytomis, ta iau d l tikro j branduolio, toleravo. Parodydami Dievui savo prisirišim , jie r pinosi Jo sukurtomis b tyb mis, tuo išvystydami pla i labdaros veinkl . Tarpusavyje jie broliška bendravo ir pad jo vienas kitam tiek smarkiai, jog veikiai su m visas takingiausias pozicijas.

Deizmui su apšvieta beplintant, išsipl t ir mason brolija. 1737 m. j matome prigyjant Hamberge, iš kur persimet vis kontinent . Kai lož siraš Friedrichas II, tada dar kronprincas, kai jai nusilenk Lessingas su Herderiu ir savo vartus jai atidar Weimaras, kone kiekvienas labiau apsišviet s laik savo pareiga prisišlieti prie šios nors vos matomos, bet stipriai jau iamos j gos. Ir Goethe ar tik ne d l iš jos turimos apiuopiamos naudos bus siraš s. stojo ir Mozartas, tik damasis joje rasti t tikr j žmoniškum , kurio tiek mažai patyr iš daugelio katalik . Ir savo talentu ordenui tarnavo. Kilni yra jo Maurerische Trauermusik ir tiesiog žavinga jo Zauberfläe, kur visa šviesa krinta ant broli , o visi šeš liai — ant „siauro konfesingumo“ atstov . Nakties karalien vaizduoja Bažny i , ku-

rios primityvus mokslas tegal s patenkinti tik tokius prastuolius, kaip Pageno. Šviesesni gi, Tamino su Pamina, stovi viršum toki prietar , nuo kuri juos saugoja naujo humaniškumo žynys Sarastro.

Šio ordeno svarba vargu ar gl d jo teigiamuose jo tiksluose, kiek jo griaunamoje veikloje, išvystytoje tiems tikslams siekti. D l to tikrai ar tariamai kovodami su prietarais ir Tamsumu, masonai platino racionalizm , griov pasitik jim bažny ia ir grauž tik jim . Kadangi tolerancijos vardu jie pasidar intolerantiški ir, be to, savo antivalstybine tendencija — „ordeno išmintis pavadoja ir valdovus ir valstybes“, parašyta mason iliuminat statutuose — pavoj stat vieš j tvark , nevienas valdovas š „revoliucionierišk ir ateistišk samb r“ (Bavarijos kurfiursto Karolio-Teodoro žodžiai) savo valstyb je uždar .

K Karolis-Teodoras sak apie iliuminatus, tai neabejotinai tiko ir roman krašt masonams, kurie, nepasitenkindami pulti Bažny i su tik jimu, kibo ir „kaltinink “ viso to — Diev . J išvijus iš žmoni s mon s — taip jie samprotavo — savaime užgesi s ir tik jimas. Trokšdami j galutinai nuslopinti, jie nepasitenkino private priemone, grieb si ir politini . Tada angl orum nustelb piet pikantiškumas, an konservatizm nust m gatv s radikalizmas, labdaryb virto papirkimu, kilni j protegavimas — korupcija. D lto daugelyje viet kadaise taip garbinga brolija virto su priemon mis mažai besiskaitan iu „revoliucionierišku ir ateistišku samb riu“, kuris istorijos knygoje priraš nevien tams ir kruvin lap .

Bažny ia iš karto suprato vert tokio pradžioje tolerantiško deizmo, o toliau jau karingo ateizmo ir d l to dar 1738 m. pasisak prieš masonerij . Bažny ia suprato masonus padedant reliatyvizmui ir indiferentizmui sigal ti. Ir jeigu tai neb t buv aišku iš j paži r , tai b t paaišk j iš broli veiklos. Bereikia tik prisiminti Voltaire' .

Voltaire'as.

Kiti kult ros periodai turi po kelis atstovus, kurie visi kuo nors atstovauja savo laikams, ta iau apšvieta turi savo reprezentant , kuris vienas j simbolizuoja — Voltaire' . Tokiu simboliu pasidaryti jam leido silpnas jo k rybiškumas ir genialus sugeb jimas formuluoti kit mintis.

T savo redakcin talent jis jau rod vieš damas Anglijoje, kurios deizmo jis visam amžiui prisig r . Vis žavingiau formuluodamas, k kiti dar tik jaut ir m st , jis tik jime atš lan iam pasauliui dav temas, gamino konspektus, fabrikavo traktatus. Savo raštais jis užvert rink , o veikalais pripild teatrus. Sparnuo iais jis apr pino kalb tojus, o veda- maisiais sušelp redaktorius. S moju siteik karaliams, o dviprasmyb - mis juokino salonus. O tema vis ta pati — bažny ia ir Dievas. Šis pa-

siliko antroje vietoje, nes tai buvo blanki deizmo konstrukcija, pirmoje vietoje buvo jo niekad neišsenkan i neapykant kurstanti bažny ia.

Ta neapykanta smailino jo liežuv ir judino jo plunksn , užliejo jo raštus ir paskandino vis apšvietos dvar , savaiame susidaranti, kur Voltaire'as sukin josi. Ta neapykanta Voltaire'as tapo vienu iš žymiausių neig j istorijoje. Ja jis neig visa, k atneš Kristus. Ja jis tik josi ištrinti ištis septyniolika amži ir sukti rat atgal an pus Betliejaus, kur „naivus, ne be ambicijos svajotojas“ savo „apreiškimu“ sufalsifikav s nat rali žmoni religij . Jos atstatymas es s gr žinimas pirmųkš i nat rali j santyki tarp Dievo ir žmogaus. Bet ia kliud Bažny ia, kurios neigimas es s pats kilniausias darbas. Visa Europa aid jo jo šurpiu Ecrasez l'infame!

Reikšmingas yra jo buvojimas Berlyne. Šis Pr s karaliaus susitikimas su pranc z filosofu ar tik nebus išviršinis apšvietos apogiejus? Tris metus karaliaudamas šalia karaliaus, Voltaire'as gal jo jaustis daugiau reiški s negu „anas“, kuris trejus metus vargo anapus kult ros. Ir jam atrod menkniekis „keliais traktatais, gaunamais už dvylika graši , iš žmoni širdies išpl št i dvylikos žvej sufabrikuot tik jim “.

O kai dar savame krašte laik dvar , kur per dvidešimt dvejus metus viena garsenyb kitai lipo ant kulni , Voltaire'as n kiek neabejojo savo pergale. J neš aplink žem s rutul tie dvidešimt t kstan i laiš- k , k riuos braiž niekad nerimstanti jo plunksna. ia jis kaip kokiam milžiniškame fokuse sukonzentravo savo laik švies , iš kur ji akin- dama ir degindama sklido tolybes.

K jis skleid , laik filosofija, nors tuose raštuose maža bebuvo filofiškumo. Per daug jis buvo judrus, kad b t gal j s savo prot pri- rakinti prie vienos metafiziškos problemos. Lengviau savo plunksn da- žyti tikr m stytoj rašalin je. D l to mes j matome savo gnoseologij skolinant iš Lockes, savo gamtos filosofij iš Newtono, moral s filosofij iš Shaftesbury'o, o savo religijos filosofij — iš Anglijos deist . Bet k ir kiek jis pasiskolino — visk išmirk savo voltairiškame aš ir viskas tarnavo tik vienam tikslui — sukurti pasaul be Kristaus, be bažny ios, be krikš ioniško tik jimo, be dogm .

Kaip mažai tereiškia Voltaire'o deistinis „dievas“ ir kiek daug sv r krikš ioniškojo Dievo pajuokimas, sakmiai parod tolimesn filosofijos raida. ia matome Condillac Locke'o empirizm išvystant sensualiz- m . Anot jo, visi m s sielos reiškiniai es ne kas kita kaip tam tikri poj tini sp dži produktai. Ir protas es s tik paprasta „poj i trans- formacija“. Padr sintas tokiomis pastangomis išvesti net m stym iš po- j i , jo mokinyš Cabanis dar labiau sumedžiagino žmogaus prigimt , vi- sai nebeprapaižindamas kokio nors antgamtinio poveikio — les nerfs, voila

tout l'homme. Toje pa ioje dirbtuv je nukaltas ir tvirtinimas; „Smegenys m stymui tas pats, kas skrandis virškinimui... Skrand darb žadina maistas, o smegenis — sp džiai“.

Condillac atsir m ir Helvetius'o tri sas kurti sensualistin etik . Siela jam t ra fizišk poj i produktas. Žmogaus laim jis temato juslingumo ugdyme ir jo geism tenkinime, d l to jo skelbiamos etikos kertinis akmuo — egoizmas ir aistr pripažinimas. Prie šios nat ralios etikos tur prisitaikyti ir valstyb s statymai, nes tik ant tikros žmogaus prigimties pastatytas valstyb s darbas bus s kmingas. Bažny ia, kaip nepaj - gianti suprasti žmogaus esm s, turinti b ti panaikinta. Panašias paži ras skleid ir gydytojas Lamettrie, kuris veikale L'Homme machine tvirtino, kad ne tik gyvulys, bet ir žmogus tes s paprastas mechanizmas.

Toliau, berods, nebebuvo galima eiti, ta iau Holbachas dar ir t medik pralenk savo Système de la nature, kuriuo kanonizavo pranc z materializm . Jam be medžiagos, iš kurios viskas kyla ir kuri viskas gr ž - ta, nieko n ra. Ir žmogus es s tik dalis tos materijos, kuri pasiekusi tam tikr laipsn pri m gyvyb ir gavo s mon . Dievo n s . J išsigalvoj s tik gamtos baim s sukr stas, geresn s ateities išsiilg s primityvus laukinis žmogus. Gamta tesanti begalin grandis priežas i ir pasekmi , o visata betiksl , d l to joje g rio ir blogio s vok n ra.

Toks radikalus Dievo neigimas ir pliko materializmo skleidimas iššauk net Voltaire'o kritik . Bet tai buvo tik bereikšmis t vo protestas prieš savo dar dr sesnius vaikus. D l to holbachiško ateizmo atmetimas, d tas jo leidžiamame Dictionnaire philosophique, be aido praskamb jo. Ateitis priklaus kitam dikcionieriui — visk lyg tvanas užliejan iai Enciklopedijai.

Tuo Enciklopedija tapo savo šimtme io veidrodis ir vadas. Nekalbant apie ankstyvesnius mažesnius m ginimus, ji yra pirmas bandymas perleisti visk per vis labiau ryšk jan ios antropocentrin s pasaul ži ros prizm ir tuo sukurti nauj , žmogišk Summa. Nors ji dar n ra be Dievo, ta iau ji jau be tik jimo ir tokiu b du stovi viduryje tarp teocentrizmo, kur ji jau senai apleido ir antropocentrizmo, kur spar iai žygiuoja.

Pranc z revoliucija.

Liudvikas XVI, 1789 m. liepos m n. 14 d. sugr ž s iš nepasisėkusios medžiokl s, savo dienyn br ž rien, o t pat vakar Bastilij už m jo valdiniai istorijos lapus raš tout. Tiesa buvo j pus je, nes t dien Pranc zijoje ištisas pasaulis sugriuvo. Tas „pasaulio galas“ jau seniai buvo ruoštas — k buvo s jusi lengvut Erazmo ironija, dabar piauna kruvinas jakobin cinizmas.

Krikš ioniškosios id jos — vadovaujan iose sferose — jau kada buvo

nustojusios savo žavumo. Dar 1698 m. Pilypo Orleanieio motina tvirtino, retas jaunikaitis nenors bti ateistu. O vos 24 metams praslinkus, ji nesitikjo Paryžiuje rasti nors šimto žmoni, pasaulieiai ar dvasiški, tikrai tinkantys. Ne kitaip rašo markiz d'Argenson 1753 m.: „Beveik visi mokslininkai ir literatai susimok prieš mūsų šventą religiją ... pasitenkinama materializmu“. Tai jau ne tik pasaulieiai, bet ir žymi dvasininkų dalis gerokai buvo atšalusi. Pav. Bassinetas, Cahaorso generalvikaras, 1767 m. sakydamas pamoksl, nei kryžiaus ženkle nepadar, nei Dievo vardo neminėjo. O vienas Paryžiaus klebon paklaustas, ar bent vyskupai es religingi, turėjo atsakyti, žinodami dar kokius keturis ar penkis tikinčius. Suprantama, kad esant tokiai padaliai, stipriausios teocentrizmo pajogos, jzuit, panaikinimas (1764) turėjo liudn pasekmi — likimas nekludomai ženg 1789 m. link.

Revoliucijos šiekiečiai daugiau negu partijos lozungas, tai nauja žmonių vliava: Liberté — reiškia, kad naujas žmogus yra laisvas nuo senos pasaulieios, laisvas nuo jos pareigojanų norm. Tai laisvatai išsivadavimas iš Bažnyios ir krikščionybės. Egalité — panaikina teocentrinį, statmenin vertybi gradaciją, o jos vietoje horizontalinę liniją išrikiuoja viską, kas buvo laikyta aukšta ir žema. Tai senos kristocentrinių vertybi skalos suspaudimas vien homocentrin plokštum. Degraduojamas absoliutas, pilietinamas reliatyvizmas. — Fraternité — Tvo-s nauš santykis tarp Dievo ir žmogaus pakeičiamas broli bendravimu. Žmonija pasitenkina savimi. Tat ne aukščiau iškeltas Dievas, bet lygioje aukštumoje stovs brolis yra naujojo žmogaus partneris. Ne Dievo meile, bet užuojauta broliui kvpuoja naujoji žmonija.

Štai tikroji prasmė tos Enciklopedijos trimis žodžiais, kuri per Prancz revoluciją stengėsi realizuoti nuoseklūs antropocentrizmo atstovai. Iš jos ypačiai bdingi žmogaus teisi skelbimas, proto kulto vedimas ir krikščioniškojo kalendoriaus panaikinimas.

Žmogaus teisi skelbimas nors ir nra pirmas istorijoje, tačiau yra pirmas toks savo dvasia, nes visas dvelkia tuo antropocentrizmu, kuriuo gyva visa revolucija. Dabar žmogus visa ko centras ir viršūnė. Pasaulis yra d l jo ir jam. Niekas jo negali varžyti pilnai naudotis tuo, nuo ko tiek ilgai sost ar altori buvo sulaikomas. Valstyb daugiausia tegalibti asmens teisi saugotoja. Kur jos susiduria su Bažnyčia, ši turi užleisti vietą joms, nes dabar pirmauja tikrasis suverenas — individas. D l jo jam priklauso ir pirma vieta pagrindiniame statyme, — jis atsistojo 1791 m. konstitucijos priešakyje ir per šiuos žmogaus garbš vartus žengs ir kit valstybi dokumentus. Tat greitai Europoje nebebuvo konstitucijos, kuri nebūt buvusi parašyta „vardan žmogaus“. Tuo valstybinis su politiniu gyvenimu galutinai buvo išskirtas iš religijos takos.

Mintis, kad galėtų bti formuluojamos ir „Dievo teisės“, niekam n

galv nebeat jo. Ir ne tik apie Jo teises nebebuvo kalbos, bet ir apie J pat, nes pirm kart krikš ioniškosios Europos istorijoje valstyb kaip tokia k sinosi ir prieš pat Diev .

Ta iau nors galima nuo altoriaus nustumti Diev, vienok negalima panaikinti paties altoriaus. T patyr ir revoliucionieriai, tat ieškojo tinkamo pakaito. Tokiais laikais, pasodinusiais ant sosto žmog, nieko nat - ralesnio, kaip ant altoriaus užkelti jo prot. J simbolizavo moterišk, kurios parfumuotas grožis per lengvai išdav jos neparfumuot praeit.

Bet neilgai žav tasi tokiu neprotingu proto kultu, buvo vestas naujas — „Aukš iausios Esyb s“ — kultas. Ta iau šis atsisakymas nuo ateizmo nebuvo gr žimas prie Dievo, o tik gr žimas prie Voltaire'o. Ta iau neilgai garbinta ir „Aukš iausioji Esyb“, nes kritus vyriausio jos šventiko Robespierre'o galvai, ir šitas kultas susvyravo.

Nor dami visiškai iš istorijos ištrinti krikš ionyb, revoliucionieriai pasirinko dar vien radikali priemon — ved nauj kalendori, kuris panaikino Kristaus epoch ir pašalino Dievo dien — sekmadien ir kitus šventadienius. Naujojo kalendoriaus pradžia jie pri m respublikos gimim, su kuria žmonija stojusi tikr j savo keli, o dekadas, atstojanias šventadienius, jie krikštijo vaisi ir gyvuli pavadinimais. Taip, pav., Vendemiaire'o 7, 15 ir 25 dienos gavo meškos, asilo ir jau io vardus. Tai gi, antropocentrizmas n n tur jo ir savo er.

Tiesa, jo kalendorius laik si tik dvylik met ir tris m nesius, ta iau jo dvasia ir toliau plito ir sik nijo 1830 ir 1848 met revoliucijose, tuo spausdamas ir naujam šimtme iui gilius homocentrinius bruožus.

Rokoko.

Juo labiau sigal jo antropocentrizmas, tuo labiau ir etika prisitaik prie žmogaus. Nebepripaž stama visiems laikams taikytin norm, bet jos išvedamos iš pa i žmoni interes. O tie šimtme iams slenkant dar si vis žmogiškesni. Kol siela buvo suprantama kaip nemirtingas Dievo k riny, ir etika buvo spiritualin; bet kaip tik ana buvo sufiziologinta. ir šita sumaterial jo. Ir tikrai, kokius reikalavimus begalima statyti grynai medžiagiškai b tybei, kurios protas t ra „jusli transformacija“, o siela — „sp dži bei pergyvenim visuma“? Pasitenkinama sustatant su gyvenimo bei mandagumo taisykles. Taigi, etiketas vietoje etikos.

Žinant, kad lengviau prigim iai nusileisti, negu j sudrausminti, galima suprasti, kad filosof mintys greit prigijo. Buvo laikoma negalimu pasipriešinti savo geismams. J tenkinimas buvo laikomas išpildymu iš prigimties plaukian i reikalavim ir tuo pat tikro žmogiškumo ugdymu. Taip susidar naujas gyvenimo stilius, kuris pamažu formuodamas žmogaus pasireiškimus, suk r vad. r o k o k o k u l t r .

Joje žmogus neb ra savo prigimties valdovas, bet jos vergas. Doros reikalavimai jo nepareigoja. Juos laiko beprasniais teocentrizmo reikalavimais, d l to tik juokiasi iš bandym doriškai pasistiebt. Gyvenimas neb ra uždavinys, bet žaislas. Rokoko žmogus pasikviet talk visa, kas tik žad jo gyvenim dar labiau palengvinti ir pasmaginti.

Bet tam jau netiko lig šiol vyrav s dvipoliarinis, t. y. žem su dangumi jungi s barokas. Tam reik jo viena žeme pasitenkinan io stiliaus. Toks buvo, sakysime, jau renesansas. Ta iau jo atgaivinti nebuvo galima; teko tat savo sielai artimesn išraišk formuoti. J ir suk r tapytojai, kaip pav., Watteau, Boucheris, Fragonardas; skulptoriai, kaip Houdonas; muzikai, kaip Haydnas su Mozartu; poetai, kaip Wielandas su jaunuoju Goethe.

Jiems visiems yra bendras horizontalumas. J žmogus neb ra renesansišškai herojiškas, o naujoviškai saloniškas. Jo aistros pavirto flirtu, jo patosas — kikenimu. Kadaise giedri jo šypsena dabar pikantiška ir jo tiesus žodis — dviprasmiškas.

Tai aišku jau iš pirm Watteau'o paveiksl . Griežt kont r neb ra. K nams tr ksta substancijos, sieloms — gelmi . Vyrauja kvapume ir putose panertas paviršius. K Watteau, b damas iš šalies užklyd s š roži sodn , reg jo, tarsi tik pro rakto skylut . Boucheris iš arti pažino. Tokiame pasaulyje, kur tem dav Madame Pompadour, Boucheris gal jo dr sti piešti šydus, kur Watteau dar pieš r bus. Bet jo nudizmas nebeturi nei idealinio baroko aspekto nei nat ralios renesanse erotikos, jie gundo. Jo fig ros nesiskaito su ži rovais, jos elgiasi lyg b t vienos, nors gerai jau ia, kaip šiltas ži rov žvilgsnis glosto j rožin k n . O iš Boucherio buduaro netoli Fragonardo miegam j .

Tikras šios dvasios vaikas buvo ir Mozartas, savo menuetais šokdin s rokoko pasaul . Šis karšiai plojo pikantiškoms temoms, d l to maestro nesivaržydamas tokias ir pateik . Sakysime, savo Figaro Vestuves jis šyp sodamasis gvildeno ius primae noctis. Jis gal jo išdr sti ir pat Don Juan scen užkelti. Ir kod l ne, kad tekst par pinti apsi m kuni gas? Buduaras pasidar m giamiausia operos vieta, kurios nešvankumas paken iamas tik po skraiste pavergian ios Mozarto muzikos. Pasig ri jos melodijomis, sukiesi jos ritme ir tiki, kad ir danguje tas saul s vaikas vargonuos. Žinoma, ne d l to, kad jis kartais taip žemai nusileisdavo, bet kad vis iš aistr pakildavo ir savo Ave verum ir Requiem dav pajusti, kad ir senasis Dievas dar gyvas.

Neohumanizmas.

Pavarg nuo baroko fortissimo ir nuo gležno rokoko puošnumo, pasiilgo romumo ir paprastumo. J rado XVIII a. antropocentrizmo takoje

iš naujo iškilusiam antik s blaiviam humaniškume. Gim neohumanizmas.

Pasinaudodami menu religijos vietoje, nehumanizmo krjai homocentrizm išdailino visu žavingumu. Tuo žmogus vainikavo save dar vienu vainiku.

T nehumanizm, t žang „naujo pagoniškumo amži“, paruoš dar Klopstockas su Lessingu: anas religin s tikrov s išskaidymu individualinius pergyvenimus, o šis — krikš ionyb s degradavimu žemesn humaniškumo pakop. Žmogiškumas jam yra viskas — visatos statymas, privalomas ir Dievui, ir žmogui. Kam per kietas buvo Lessingo Erziehung des Menschengeschlechtes, tas grjosi jo drama Nathan der Weise, kur sitikino tikr j žied (t. y. religij) esant nežinom.

Promet jišku užsispyrimu rat ženg ir jaunas Goethe: ver iau žmogiškum ugdyti, ne kaip Dievui tarnauti! Tam humaniškumui jis Weimaro ramyb je suk r ideali sias fig ras, kuriomis nauji humanistai išpuoš savo altorius — Ifigenij, Tasso ir kitas.

Kam nehumanist ideologija dar nebuvo pakankamai aiški, tas pasiskait Herderio parašyt Spinozos kalb apie Diev ar vart jo Ideen. Visur tas pats tobulas humaniškumas siekiamas nepaliaujamu žmonijos vystymusi. Tas id jas akademiškam jaunimui neš Wilhelmas von Humboldtas, kurio Credo „Viskas kas yra pagoniška, man gimininga“ per jo kurt Berlyno universitet kv p kone visam XIX a. mokslui ir ugdymui.

Furor scientificus.

Neohumanizmo iš grabo keliamas renesansas suk r ir nauj gamtos supratim. Nebepasitenkinama aristoteliška teologija, vedamos tam tikros formae substantiales, kurios, veikdamos medžiag, sudaran ios gamtos proces. Ieškota naujo archimedinio taško, iš kurio nuo teocentrizmo nusigr ž s pasaulis gamt gal t suprasti jau be Dievo. Ta iau pirmieji bandymai tikr rezultat duoti negal jo. Bet reikalas tuoj pasikeit palikus fantastin gamtos filosofij ir prad jus konkre iai tirti. Tada Kopernikas ptolomejin sistem pad jo archyv, Kepleris, aptikdamas planet jud jimo d snius, atskleid nevien dangaus kn mechanizmo paslapt. Galilei suformulavo švytuokl s ir kritimo d snius ir propagavo heliocentri nes paži ras.

Su nusisteb jimu pasaulis išvydo žmogaus prot savo j gomis atrandant gamtos d snius. Vyl si intelektas nupl ši s nuo visatos paslaptingu mo skraist. sikalb jo stov s ant slenks io nauj er, kur žmogui viskas žinoma. Nevienas ir buvo sitikin s, kad Dievo vaidmuo baigtas, nes plaiajame pasaulyje gamtininkai Jon p dsak nerad. Visas makrokosmas jud s pats vienas, be kieno nors sikišimo.

Nudievin s dangaus k n mechanizm , žmogus puol gyvenimo va-lyti nuo tariamo Dievo kišimosi. Tuo jis susikivir ijo su konfesijomis, o ypa-iai su Bažny ia. Visomis j gomis m kelti prot , kur jis vis labiau kreip moksl . Jo pagalba tik josi visk išsiaiškinti ir sau pajungti. D l to žmones ap m tikras furor scientificus. Visose srityse buvo tri siama eksperimentiniu b du, bet d l to buvo apleidžiamas grynasis m stymas. Žmogus tikrai tik josi pagerinsi s mokslo pagalba savo pad jim taip, kad nebeb si skirtumo tarp jo ir anks iau jo sivaizduojam diev .

Žmogus tiek susižav jo tokiu miražu, jog nervingai reagavo kiekvien tikr ar tariam pasipriešinim jo atei iai. Iš to ir kilo jo neapykanta Baž-ny iai, kuri tar stabdant žmonijos pažang . O kai dar neatsargus Baž-ny ios atstov elgesys, kaip, sakysime, Galileio byloje, dar lyg ir patvirtino t tarim , naujasis žmogus puol savo — kaip man — skriaud j . Bet iš ties , š gin aštrino ne tiek pati gvildenamoji problema, kiek visoki iš abiej pusi kil nesusipratimai.

Juk Bažny ia jau ilg laik prieš Galileio traktat pasirodym helio-centrin sistem toleravo. Tai tarp kitko matyti ir iš to, kad Paulius III mielai pri m Koperniko dedikacij to veikalo, kuriame ta sistema išd s-tyta. D l to protestantas Kepleris teisingai gal jo pasakyti; „Aš lenkiuos išmin iai katalik Bažny ios, kuri iš vienos pus s... pasmerkia prietaring astrologij , o iš kitos — Koperniko teorij palieka laisvai diskusijai“.

Toliau reikia atsiminti, kad pirmi ir aršiausi Koperniko sistemos prie-šai buvo reformatoriai ir j universitetai. Katalikai gi, ypa iai kardinolai Bellarminas ir Orsini Galileio darbais g r josi ir j pat r m . Ir jis pats pakartotinai kreip si j zuit matematikus, kurie mielai patvirtino jo Ju-piterio m nuli atradim . Pirmuosius egzempliorius savo veikalo apie sau-l s d mes Galilei dedikavo kardinolams Barberiui, v lesniam popiežiui Ur-bonui VIII, ir Friedrichui Borrome'ui Milane, ir abu tinkamai atsid kojo.

Kad Bažny ia nebuvo priešinga gamtos mokslams, tarp kitko rodo ir kalendoriaus reformos istorija. Ji ir šiaip remdavo mokslininkus. Tai sakmiai patvirtina vardai, kaip antai, Clavius, Scheineris, Casatas, Guldin-as ir pan. Ir Kepleris savo geriausiai draugas tur jo katalik teolog tarpe. Tat sunku kalb ti apie pasipriešinim tikrai pažangai. Ta iau kur ji žmonij mat žengiant netikrais keliais, ji sp jo. Taip buvo tada, kai buvo pavojus žmonijai patekti antropocentrizmo, racionalizmo, intelek-tualizmo ir scientizmo pinkles. D l to ji pirmos ryškiai sekuliarizuotos kult ros — apšvietos — išvakar se ir k l savo bals , neži r dama kaip jis bus priimtas.

Teocentrizmo likimas XVIII amžiuje.

Ir šitoje kovos faz je teocentrizmas nenuleido rank . Ta iau vaisiai buvo kur kas menkesni, nes visa situacija prastesn .

Atremiant kov su Bažny ia, ši pasistieb Tridentino Santarvboje, kuri nugal jo Bažny i ardantj partikuliarizm ir iš- naujo iškl jos universalum . Ta iau dabar tokios išganingos reikšm s santarvbos jau nematyti. D l to visoks partikuliarizmas iš naujo m kelti galv — pranc z galikanizmas, vokie i febronianizmas, austr jozefinizmas. Šita dvasia buvo juo pavojingesn , juo intensingiau j r m jos laim jimu suinteresuotos politikos galyb s. Tokia stoka centro autoriteto neapr žto absoliutizmo laikais buvo tikra nelaim Bažny iai ir visam teocentrizmui.

Dar ir kitu atžvilgiu reikia apgailestauti stok reikšmingo Bažny ios susirinkimo, nes tuo tarpu, kai Tridentinumas išugd diding Katalik restauracij , šiame laikotarpy nejau iama pozityvaus s j džio. Tiesa, pasireišk jansenizmas. Bet ar ji galima laikyti teigiamu veiksmiu? Bet kad ir negalima jam pripažinti išganingos takos, ta iau negalima neigti ir jo reikšm s.

Tokia reakcija prieš krikš ionišk j humanizm , probabilizm ir t. t. jau seniai buvo laukiama, nes visos tos srov s nors tur jo ir daug gero. ta iau palinkimas palengvinti žmogui tik ti sl p savyje pavoj per maža skaitytis su Dievu. Kad tas pavojus buvo realus, matyti ir iš tam tikro lengvap diškumo priimant Bažny ios sakramentus, iš laksizmo. Prieš tok sužalojim dorin s rimties ir kilo jansenist reakcija.

Jansenistai visur pabr ž malon s reikšm ir iš to išved itin rimtas, paži ras religin gyvenim . Dievas — anot j — iš anksto nulemi s savo žmogaus likim . Tik maž žmoni skai i jis apdovanoj s savo malone. Diev , kur žmogus tik dreb damas tegal s pažvelgti, savo šird gal s priimti tik po r staus sav s teisimo, ir tai tik labai retai.

Tie vyrai n nepajuto, kaip jie, kovodami su vienu kraštutiniu, puol kit ir d l to susilauk kritikos. Ta iau jos klausyti nenor jo ir tai net tada, kai pats popiežius tar savo žod . Jie gyn si talentais, kurie buvo verti geresnio objekto, d l to padar apgail tin passus extra viam, ir niekas daugiau kaip genialusis Blaise Pascal.

Pascalis, pasiek s vos 23 metus, jau buvo sitikrin s. kad ir tiksliausias mokslas negali suteikti tikros laim s. Suprat s, kad ji slepiasi Dievo tarnyboje, susidraugavo su jansenistais. Jiems ne kaip sek si, nes mažiau sektantiški teologai neblogoi suprato j mokslo kreivum . Tada j vadui Arnauldui buvo patarta kreiptis pla i j publik ir jai paaiškinti, kad visa prieš juos nukreipta akcija esanti tik kerštas. Bet kai ir jo atsišaukimai situacijos vis tiek nepagerino, buvo kalbinamas Pascalis patalkinti. Tokiu b du atsirado les Lettres provinciales.

Juose Pascalis mikliai panaudojo jam teikiam medžiag , kuri kartu išdailino nuostabiu savo stilistiniu talentu. Ypa iai sklandžiai buvo jo plunksna, kur kalba jo apie didžiuosius jansenist priešus — j zuitus. Visi kvatojosi d l tokio nors ir inteligentiško. bet demagogiško j vanojimo.

Publika tuoj suprato t laišk reikšm . T kstan iais egzempliori jie pasklido po vis krašt . Juose skaitome, kad j zuitai, nor dami užkariauti sielas, pataikav tikin i j silpnyb ms. Ir tas sielas jie palenk ne tiek Dievui, kiek sau.

Tokius ir panašius priekaištus darydamas, Pascalis ne labai skait si su priemom mis. Nors ir sunku j tarti negrynomis intencijomis, bet negalima nematyti, kaip neriteriškai jis kovojo. Tai nuostabu, nes šiaip jo siekiai buvo kiln s, tai sakmiai paliudija ir antra jo veikalas — Pensées sur la religion.

Šitas fragmentas rodo autori sugeb jus žvelgti netikin iojo tragedij — jo nor jim , bet negal jim tik ti ir jo persilaužim Diev . Jam nebereikia t žmogišk garb patikrinan i rezerv , kuriais humanizmo prisig - r s žmogus apsunkina savo santykius su Dievu. Taigi, savo Pensées Pascalis gyvai priešinasi Dievo bagatelizavimui ir religijos subanalitimui. Kartu pasisako ir prieš besikerojant racionalizm . Prieš jo „proto logik “ jis pastat logik širdies, kuri savo intuicija giliau žvelgianti ir daugiau suprantanti nei diskursyvinis protas su jo grubiomis s vok repl mis.

Bet kad ir reikšminga šita apologetika, ta iau dvasios srovei tekant priešing pus , buvo nustelbta jo „Laišk “. Bet ir iš j daugiausia pasinaudota ta puse, kuri dav progos žnybti Bažny iai.

Tuo tarpu kaip Katalik Restauracija gal jo girtis davus gyvyb visai eilei orden ir kongregacij , šiame laikotarpyje pastebimas nusilpimas. Tik beveik vieni j zuitai tvir iau laik si. Tai tikra teocentrizmo tvirtov . Kaip tokia ji jau seniai atkreip d mes vis Bažny ios prieš . Jiems buvo aišku, kad, nepašalinus iš kelio šios kli ties, visas darbas bus bergždžias. D l to priešininkai susijung kovai su ja. Ta akcija prasid jo jau vos j zuit ordinui sik rus. Bet sektis jai prad jo masonams metus tinklus vis Europ . Kai ja dar buvo suinteresuoti valdovai ir sukeltas nepasitenkinimas j zuitais pa i katalik tarpe, kova buvo laim ta.

Sukelti tok nepasitenkinim nebuvo taip jau sunku, nes j zuitai, sunkiausiose s lygose besirungdami daugiau kai du šimtme iu, negal jo išvengti t pavoj , kurie gresia s kmingai kovojantiems. Bet šito neb t pakak ordenui veikti, nes tuos minusus atsv r pliusai. Tur jo tat pašaliniai veiksniai kov nulemti valdov absoliutizmas, apšvieta, galikanizmas, jan-senizmas.

Pirmiausia j zuitai buvo puolami mason diriguojamoje, Pombalio vadovaujamoje Portugalijoje. Toliau sek Pranc zija. Karalius, nor damas juos išgelb ti, si l Klemensui XII juos daugiau nacionalizuoti. Bet popiežius tam pasipriešino — Sint ut sunt, aut non sint! Tuomet 1762 m. j zuitai buvo varomi iš Ispanijos. Taip absoliutizmo d ka krito viena pozicija po kitos. Bet dar ordenas kaip toks buvo gyvas. Tada m ginta Romos kurij ti-

kinti, kad Bažnyios interesai reikalauj paleisti j vis . 1773 m. breve Dominus ac Redemptor orden ir panaikino.

Likimo ironija nor jo, kad jis ortodoksiškoje Rusijoje ir evangeliškoje Pr sijoje neišnykt . Kotryna II popiežiui raš : „Aš nesutiksiu išvartyti iš savo imperijos šit pamaldži , taiking ir politiškai nepavojing vyr , nes aš esu sitikinusi, kad iš vis katalik vienuoli jie geriausiai sugeba išlavinti mano valdinius...“ O Friedrichas II kunigaikš io Ligne'o klaus : „Kod l šis ordenas buvo panaikintas? Juk j zuitai be išimties buvo pasižym j , nepamainomi mokytojai ir pedagogai... Taut dvasios lygis, orden uždarius, nusmuks . . .“

Uždarymas tokio ordeno buvo skaudus sm gis Bažnyiai. Tai paleidimas ištisos kvalifikuotos dvasios kariuomen s. D l to teocentrizmo fronte pasidar didi spraga. Kartu su Bažnyia susvyravo ir visas teocentrizmas, kuris antro tokio gyn jo netur jo. Kelias sekuliarizuot , visiškai antropocentriškai orientuot žmonių buvo atviras. Juoba, kad nebuvo n stipresn s filosofin s minties.

Katalik Restauracijos išugdytas scholastikos „sidabro amžius“ su savo Suarezais ir kt. jau seniai pra j s, o jos vietoje naujos stiprios filosofijos neišaugo. B dinga, kad stipriausias šiame laikotarpyje Dievo s vokos gyn jas filosofijoje buvo pasaulininkas, evangelikas, galantiškas dvariškis.

Leibnizas anksti pasisavino ne tik vis antik s, bet ir vidurini amži ir neoscholastikos min i lob . Tuo b du — jis, pažin s ir kitus mokslus, gal jo atsistoti šalia Aristotelio, Augustino, Tomo Akvinie io. Ypaiai vaisingas Leibnizas toje srityje, kur sen filosofij suved su naujaisiais gamtos mokslais. Tiesa, tai dar prieš j buvo band kiti, ta iau kas j išskiria iš j , yra toji krikšioniškoji plotm , kurioje jis vykd savo darbus. Leibnizas gyn krikšioniškosios filosofijos pagrindus — Diev , siel , amžinyb .

Ta iau b dinga, kad Leibnizo amžininkai jo pažiromis mažai tepasinaudojo. Ne d l to, kad jo raštai neb t buv skaitomi, priešingai, bet iš j išskait tik aus maloniai kutenan ius aforizmus, palikdami pagrindines id jas ir kartu j reišk j — paskutin did teocentrizmo gyn j filosofijoje — užmiršimui. Leibnizas yra pirma auka begimstan io s c i e n t i z m o, kurio akyse mokslo žmogus juo didesnis, juo mažiau tiki.

Je i jau toks Leibnizas negal jo gauti pripažinimo savo id joms, tai k bekalb ti apie katalikus, išleidusius paskutin savo filosofin kapital scholastikos tradicijoms palaikyti! D l to apšvieta, gal dama pasigirti tokiais autoritetais kaip, sakysime, Kantas, imponavo ir nevienam katalikui. Kaip jai pavyko suklaidinti katalikus, matyti tarp kitko ir iš to, kad Salzburgo benediktinai nekritiškai Kantui met si ant kaklo, o dar mažiau kritiški Heidelbergo lazaristai jo vardu vadindavo savo šunis... Kas buvo tinkama toje filosofijoje, nuo to laiko katalik jau sugeb ta išaižyti, ta iau tuomet pozityvaus aiškinamojo darbo beveik nebuvo matyti.

Panašus vaizdas ir kitose srityse. D l to veltui mes ieškoma literat - roje didži katalik . Apšvietos dvasi pajuto ir muzika, kaip sakmiai pa- liudija Beethovenas. Išaugs febronianiškoje aplinkumoje, temat beveik vien formalin Bažny ios pus . Bažny ia jam gal jo atrodyti netekusi pir- mykš io savo gajumo. D l to Beethovenas tik jo, kaip gal jo tik ti jo, Dievo išsiilgusi, bet apšvietos šalnos pakirsta menininko siela. Nors jam „General- basas ir religija nediskuotini... dalykai“, ta iau iš j s nauj j amži in- dividualizmo mokykl , šioje visur pabr žia savo individualyb . D l to ir di- dingose mišiose Missa solemnis ir Dievo akivaizdoje užakcentuoja save žmo- giškum . Jis myli Diev , bet kaip K r j , kv p j , o ne kaip visk nustel- bian i j g . Jis leidžia sau pasikelti prie jo, su juo pasigin yti, deklaruoti jam savo vert ir iš jo išgauti sau ir ken ian iai žmonijai pripažinim . Iš kiek- vienos gaidos matyti ne tik su koku užsidegimu kompozitorius garbina Diev , bet kaip aukštai jis vertina žmogaus gali . —

Laiko dvasia ypa iai inspiravosi viešosios j gos. Dabar pilnai m kles- t ti dar besibaigian iais viduriniais amžiais pasireiškusi valstyb s visa- galyb s id ja. K kadaise skelb Defensor pacis ir m gino realizuoti Friedrichas II, Pilypas IV, dabar tampa k nu: valstyb visiškai išsiemanci- puoja iš Bažny ios globos ir ima ir bažnytin organizacij sau jungti. Tas neblogai sekasi protestant kraštuose, kur Lutheris vyriausybs rankas spraud geriausi argumentacij . Tuo pavyzdžiu susigund ir nevienas valdovas katalikas. Vis labiau imta kovoti su tarptautiniu Bažny ios po- b džiu. Lotyn kalba buvo nustumiama, m ginta panaikinti kunig celi- bat ir susiaurinti tarptautinio pob džio ordenus. Lygiagre iai jo popie- žiaus takos mažinimas ir hierarchijos nacionalinimas. ia Pranc zijoje daug pad jo jau nuo seniau stiprus galikanizmas, vokie iuose — vysk. Hontheimo f e b r o n i a n i z m a s, o austruose — Juozapas II.

Katastrofa.

Iš viso ko matyti, kad tie rams iai, kuriais r m si teocentrinis pasaulis, buvo smarkiai susilpn j , ir daug kas sp lijo juos nebeišlaikysiant n ma- žiausio sukr timo. T Pranc z revoliucija ir patvirtino..

Toji yra ne kas kita kaip bandymas antropocentrinink id jas gyven- dinti valstyb s priemon mis. Bet kad b t vietos naujai statybai, reik jo pirmiausia nugriauti senus pastatus. Tat ir buvo sunaikinta viduriniais amžiais sukurtas gyvenimas. Id j santvarka, kaip žinome, jau seniai buvo išardyta, d l to ir iš jos išaugusi viešoji tvarka, it koks anachroniz- mas, anks iau ar v liau tur jo sugri ti. Tat ir vyko, kai naujos id jos, iš mokslinink kabinet ir enciklopedij redakcij ant kardo smaigalio buvo nešamos gatv .

Kito sukr timo antropocentrinis pasaulis susilauk vokie iuose. Juose

vad. Reichsdeputationshauptschluss bažnytin s hierarchijos rankose sukonce-
centruota politin j ga kartu su atitinkamais turtais — buvo sulikviduota.
Tuo katalikai nustojo milžinišk ištekliai, kuriais lig šiol išlaikydavo univer-
sitetus, seminarias, gimnazijas, ligonines, prieglaudas bei kitokias staigas.
Tai tarp kitko žymiai susiaurino galimumus išsiaukl ti savo inteligentijos.
Daug krašt toliau buvo valdoma ne tik prieš katalikyb , bet apskritai prieš
krikšč ionyb nusista iusi valdov .

Kadangi daug kur tais pavyzdžiais buvo sekama, antropocentrizmas
savo rankose sukonce-
centruoja tiek politini ir finansini paj g , kiek dar nie-
kad anks iau nebuvo tur j s. Jis buvo pasidar s politikos gali nu ir kar-
tu kapitalistu, kurio ištekliai atrod neišsemiami. O priešingai, teocentriz-
mas buvo netek s žymesn s dalies savo medžiagišk turt . Jo pad t dar
pablogino id jinis silpnumas. D l to menkai tegal jo pasipriešinti, kai
homocentrizmas laim tojo mostu ženg nauj šimtmet .

IV. Kova su Dievu

(XIX ir XX amžiai)

sib g j s antropocentrizmas, jau tiek pasiek s, troško visiškos perga-
l s. Tam n n jis m pulti paskutin teocentrizmo pozicij — Diev .
š daugiau negu dr s pasik sinim nauj j žmonij sugund dvasia XIX a.,
kuris doktrina buvo iš vis silpniausias. Ir nenuostabu. Juk jis paveld
d jo pus s t kstan io met ardymo vaisius ir jam buvo skirta vykdyti hu-
manizmo, reformacijos, apšvietos ir Pranc z revoliucijos testament . Vyk-
dytoju jie pastat — individualizm .

Prieš gerai suprantam individualizm sunku k pasakyti, ta-
iau ne apie tok ia kalbama, kaip tuojau paaišk s iš jo t v : j pagimd
vidurinius amžius išsprogdinusi autonomijos mintis, o išugd nominalizmas
savo mokslu apie metafizin individo savarankiškum . Toliau Lutheris su
Calvinu paskelbdami religinio, o Descartes'as — m stan io žmogaus auto-
nomij , prie kurio Rousseau prijung dar jau ian io individo autonomij
— pagilino individualizm tiek, jog individas buvo laikomas vienintele k -
rybiška j ga. J skriausti, reiškia žeisti majestot , kuriam skiriamas anks-
iau Dievui pripažintas sostas.

Savo teis ms apginti, individualizmas suk r t s j d, kuris žinomas
liberalizmo vardu. Pastoviai ugdytas visais naujaisiais amžiais libera-
lizmas gaivalingai prasimuš Pranc z revoliucija. Jame yra ir sveik
prad , pad jusi žmogui, išsivaduoti iš absoliutizmo nelaisv s. Ta iau to-
kiu žmogaus garb s atstatymu nebeapsitenkindamas, jaunesnis liberaliz-
mas žmog m laikyti tobuliausia esybe, visa ko virš ne. Patikrino jam
pla iusias išsivystymo progas. Garantuodamas jam laisv keli , libera-
lizmas neig bet kokias individ varžan ias institucijas ar nuostatus.

Tuo tapo: mirtinu Bažny ios priešū. D l to siek visiškai supasaulinti gyvenim ir valstyb . Jis skelb tolerancij , kalb jo apie s žin s ir tik jimo laisv , ta iau Bažny iai neleido reikšti savo teisi jaunimo aukl jim , moteryst , viešojo ir valstybinio gyvenimo sutvarkym . Dorini ar religini tiksl jis valstybei nestato. Ta iau mokslui ir menui, literat rai ir teatrui liberalizmas mielai suteikia tas laisves, kuri nepripaž sta Bažny - iai.

Nevertinti religijos ir jos organizacijos liberalizm mok ir reliatyvizmas , kuris neig Absoliut ir visuotin s reikšm s ties . Anot jo, nes joki pastovi vertybi . Vad. normos teturin ios tik reliatyvi , t. y. tik atskirus žmones arba j grupes apiman i , bet ne visus lie ian i ar net pareigojan i reikšm .

Šis reliatyvizmas — paskutin antropocentrinio humanizmo grandis. Juo žmogus tiek pasiek , kiek, tur b t, niekad nesitik jo. Kaip gamtos j - gos sutrina ir kie iausi granit palaid sm l, taip humanizmu prasid - jusia, iki m s dien begil jan ia revoliucija žmogus dulkes sutryn Ordinem christianum.

Nebesant kitokio pasaulio tvarkytojo, žmogus pats — vyriausias valdovas. Nebesant kitokio šaltinio, iš kurio gal t plaukti žmog saistan i statym , jis pats tokius leidžia ir juos kaitalioja pagal savo asmeninius interesus. O t interes — begal s. Bendra juose tebuvo troškimas realizuoti individualizmo program . Tokiu b du XIX a. virto milžiniška laboratorija Ordini humano išdirbti. Joje iš Dievo paveržtas pasaulis buvo suautonomintas, žmogus galutinai sužmogintas ir taip baigtas ašies sukimas. Štai keli to epochinio darbo aspektai:

Teologija.

Kova su Dievu pirmiausia pasireišk kaip kova su Kristumi. B dinga, kad žymiausios jos fig ros buvo teologai — Strausas, Renanas, Drewsas.

Pirmiausia T bingeno teologas Strausas paneig Kristaus dieviškum . Ir buvusiam kunig seminarijos aukl tiniui Renanui „Kristus tebuvo malonus, keliauj s moralistas, kiek naivus ir liaud pamil s dvasios vadas, pad j s pagrind tikrajam liberalizmui ir tikrajai civilizacijai.“ Toje atmosferoje užaug s Karlsruh s teologas Drewsas perduoda XX amžiui vis XIX šimtme io istorinio Kristaus neapykant .

Turint prieš akis tokius pavyzdžius, visai suprantama, jog ne teologai dar mažiau jaut si pareigoti tik ti, ir kad d l to toks Brandes mas ms gal jo perduoti nudievinto Kristaus paveiksl , kuris be vargo tilpo šalia kit žmonijos geradari — greta Goeth s, Kanto, Edisono, Markso ir pan.

Tokioje atmosferoje gera dirva laisvamanybei. Ši, išaugusi iš deizmo, XVIII a. dar pasitenkinusi antgamtinio Apreiškimo neigimu. V -

liau iš juri enciklopedist mokykl ir pasimokiusi dar iš vokie i materia- list , XIX a. m tarnauti mies ioniškam liberalizmui, kuriam pažad jo visk išaiškinti „iš nat rali , t. y. iš šio pasaulio kilusi ... priežas i ir siekti visiško moderni j valstybi supasaulinimo“. XX a. dar labiau suradi- kal dama, laisvamanyb pasidar kult rinio bolševizmo kertiniu akmeniu,

Ištikimiausias laisvamanyb s draugas ateizmas. Iki nauj j laik jokio vaidmens nevaidin s, jis tik po Pranc z revoliucijos išbujojo. Vol- taire'as, Holbachas, Lamettrie, Laplace'as, o ypa Marechalis su savo Dic- tionnaire des athées — pirmi bedievyb s keli skyn jai. Vokie i materia- listai su pranc z pozityvistais — pirmi jo mokytojai. Feuerbachas — pir- mas jo s j jas, užs j s juo tuos pla uosius plotus, kur išaugo Schopenhau- eris, Nietzsche, Marksas ir k. Pirmaisiais bedievyb pasiek mies ionis, o antruoju — darbininkij .

„J s užmuš t Diev “, sušunka Nietzsche XIX a., „bet j s dar nežino- te... koki j r išs m te, nuo kokios saul s j s atpalaidavote žem !“ Kas atsitiko, tikrai pajuto tik m s šimtmetis, kuriame sugriuvo tos bažny ios, po kuriomis jau kelintas šimtas met vis uoliau raus si bedievyb ir jos apaštalai, neišskyrus n to paties Nietzsch s su savo sparnuotais cinizmais à la „Jei j s nepasidarysite kaip karv s, ne eisite dangaus karalyst “.

Filosofija.

Iš karto atrod XIX a. b si s filosofiškas, o ypa iai metafiziškas. Ta- iau taip nebuvo, nes po vienašališko Hegelio idealizmo, scen at jo ma- terializmas su pozityvizmu, kol pagaliau pirmenyb atiteko gamtos mok- slams. Žinomiau si filosofai tada buvo medikai, biologai ir chemikai, kuri priešakyje jo fiziologas Moleschotte'as, zoologas Vogtas ir gydytojas Büch- neris. Siel laikydami eine windige Fiktion, jie psichinus reiškinius išved iš medžiagini priežas i .

Ne pirmas kartas, kad reiškiamos tokios mintys. Bet niekad ma- terializmas nebuvo toks populiarus, kaip XIX a., kada ištaig ištroškusi mies ionija g r josi tais jos siekius puikiai pateisinan aias raštais. Ma- terializmas n n viduriniuose sluoksniuose už m t viet , kuri anks iau tur jo religija. Toliau materializmu susižav jo ir darbininkai. Socialde- mokratuose jis tapo partijos, o bolševikuose net valstyb s dogma.

Kur vokie i materializmas nepri jo, ten jo darb atliko pranc z po- zityvizmas, kurio k r jui Comte'ui atrod , kad žmonija išgyvenanti tris frazes. Pirmoje žmon s išsiaiškin pasaulio vyksmus dievišk ar de- monišk esybi sikišimu. Antroje paslaptims atidengti jiems užtek jau abstrak i j g , kaip antai, proto, valios ir t. t. O tre ioje jie pasitenkinsi pozityvi moksl rezultatais, kuriuos išvedanti filosofija. Ta „pozityvis- k “ filosofija esanti pašaukta pakeisti tiek religišk , tiek metafizišk pa- saulio supratim .

Tokio pakeitimo buvo išsiilgę ir anglai, kuri palinkimas empiriz-
m jau nuo seniai žinomas. Pasireiškė dar Bacono m styme pozityviš-
kasis pradai, ypač iai stipriai prasimuš Locke'o ir Hume'o traktatuose.
„Nat ralusis patyrimas“ jiems buvo visas tiesas atskleidžianti alpha ir
omega. tas tiesas juos veda indukcija. Tokiam nusiteikimui pavaiz-
duoti pakanka ši Hume'o klausim : „Paimkime rank bet kok teologi-
n ar metafizini traktat ir klauskime: ar jame rasime kok nors teorišk
nagrini jim apie kiekyb skai i ? Ar jame rasime koki eksperimentin
studij apie empirinius faktus? Jei ne, tai svieskime j ugn , nes jis te-
gali tarnauti sofistikai ar demagogijai“. Tokios dvasios vaikai yra ir Spen-
ceris su Milliu.

Bet tai dar ne paskutinis filosofijos žodis. Šis tuo tarpu priklauso iš
naujo blaškymosi išsikristalizavusiam egzistencializmui. Niekas taip ryš-
kiai neatvaizduoja tos filosofin s minties odis jos kaip Scheleris, kuris iš kar-
to sek s Eucken paskui Husserl , toliau pasirod kaip katalikiškas fenome-
nologas, kol nesimet gyvenimo filosofij , v liau dar antropologij ir pa-
galiau egzistencializm .

T ja egzistencialine filosofija m styme dar labiau sistip-
rina antropocentrizmas. Žinoma, paneigus kit m s b ties pol , Diev ,
nieko kito n neliko, kaip sistiprinti savo plikoje egzistencijoje, savo Da-
Sein ir So-Sein. Tokiu prometejišku sav s teigimu žmogus tik josi ap-
siginti nuo j apsupan io chaoso ir pasitikrinti t savo vienintel likus turt
— savo žmogišk j egzistencij , kuo prisiir paskutin individualistinio bei
subjektyvistinio žmogaus stot .

Gamtos mokslai.

Dar Aleksandras von Humboldtas lenk si Leid jui vis t k rini , ku-
riuos savo Kosmose apraš . Ta iau jaunesnieji gamtininkai, materializmo
mokykl iš j , jau nebebuvo tokie kukl s. Jie apsvaiginti vis gausiau ap-
tikti ties ir tos naudos, kuri plauk iš techniško t žini realizavimo, vy-
l si visk išaiškinti .

Tokius užsimojimus nevienam sužadino ir Darwino knyga On the ori-
gin, kurios iškelta gyvi raida nevien sugund aiškinti ir žmogaus kilm
bei vystym si grynai nat raliu b du. Perspektyva aiški — tiek išsivyst s
žmogus, beribiu tobul jimu susilygins su tais dievais, kuriems anks iau
priskirdavo jo paties išsiilgt tobulybė .

Šioms ir panašioms mintims išpopuliarinti pirmas pasišov Haeckelis
su savo veikalu Die Welträtsel. Jam gamtos procesas yra raida, kurios d s-
niai aišk s. Anorganiškasis ir organiškasis pasaulis, medžiag ir dvasia,
k nas ir siela, sudar neišskiriam vienet . Medžiaga esanti sudvasinta.
Dvasios pasireiškimai plauki iš medžiagišk daleli jud jimo. Protas nie-

kur neberand s paslap i , kurios šaukt si metafizikos arba net religijos, viskas ir be to aišku. Gim monizmas — su evoliucionizmu susilie s panteizmas, kur mintis apie esybi dieviškum rišosi su tik jimu laipsnišk j tobul jim .

Toms id joms propaguoti buvo steigta tam tikra monist draugija. Ši atmet bet kokias dogmas — išskyrus sav sias — nepripažino antgamtin j g ir metafizikos, paneig pomirtin gyvenim , o d l to pasisak prieš bet kok teistin tik jim . Vietoje religijos monistai si l bekonfesin moral , vietoj krikš ioniškosios — nat rali j etik .

Iškart buvusi tik filosofijos ratelis, Ostwaldas vadovaujamas, ši draugija pasidar liaudies švietim veikian ia antibažnytine s junga.

Šito chemiko gamtos filosofijos centriniai punktai yra energija su raida. Ypa iai jam r p jo pirmoji, kuri jam leido kiet savo pirmatak materializm pakeisti dinamišku. J ja Ostwaldas suprato tam tikr tekant , nuolatos besikei ian iose formose vyksmus jungiant „kažk “. Ir dvasios reiškiniai kyl ir susilieja su ta bendra energijos srove. S mon , sakysime, esanti ne kas kita, kaip „ypatyb tam tikros pasireiškian ios nerv energijos centrin je nerv sistemoje“. Taigi, Ostwaldas mano chemin energij persidirbant dvasios energij , kuri savo keliu v l pasikei ianti fizin . Taip tvirtindamas Oswaldas eliminavo siel , o vis dvasios gyvenim pavert energijos persidirbimo faze.

Valstyb .

Iš bendro vaizdo neišsiskiria n valstyb . Ši iš karto jo palaimingais keliais, nes XIX a. pradžioje tautos siek atnaujinti savo valstybes iš nepaliest liaudies gelmi ir savo idealu laik romantizmo skelbiam j orga niškumo id j . Ta iau to idealo realizuoti neleido iškil s abso liutizmas . Prasid jo' Metternicho era, kuri teocentrizm tiek respektavo, kiek jis jai buvo naudingas. Bet šitas aliansas tarp sosto ir altoriaus neabejotinai buvo naudingesnis pirmajam.

Buvo aišku, kad kart paragavusios laisv s tautos negal jo pasitenkinti tokia fiktyvia konservatoriška k ryba ir jog d l to anks iau ar v liau iš naujo tur jo sužyd ti liberalizmas. Ta opozicija nuolat augo dvasiškai jautriuose ir vis did jan iuose miestie i sluoksniuose. Tat juose ir atgijo. Kol tas luomas dar buvo atstumtas nuo valstyb s vairo, (jaunesnysis) li beralizmas tetur jo tik akademin s reikšm s, ta iau visai kitaip po Pranc z revoliucijos. Po 1789 sek 1830 ir toliau 1848 m., ir kiekvieni jam užkariavo vis geresnes pritaikymo galimybes.

Vyriausias jo š kis — laisv . Ji patikrino kalbos, spaudos, organizacij , susirinkimo laisves. Jos remiasi pagrindin mis laisv mis, plaukian iomis iš prigimties teisi , kuri negali paneigti ar apriboti v liau at-

siradusi valstybės institucija. Žmogus saistomas statymais liberalizmas ieško parlamentariniame diskusijoje, kur išsikristalizuojanti bendroji racija. Ši nors ir pareigojanti piliečius, tačiau ne žeidžianti jų teisių, todėl liberalizmas ir kovoja su bet kokia jėga, kuri, jo manymu, kenkia jai.

Tokiu „pasikintoju“ liberalizmas laikė religiją, o ypač Bažnyčią. Mintį, jog žmogus gali būti dalis Ordinis christiani ir jo veikla subordinuota Dievo intencijoms, jis neigė. Matydamas katalikų Bažnyčios taikingumą, liberalizmas vis aštriau jį puolė. Ypač gindamas jo teises šeimai ir mokyklai, mokslui ir menui. Kelios ryškesnės išdavė kovos su Bažnyčia buvo civilinė metrikacija, mokykla be Dievo, scientizmas ir šis „menas menui“. Vokiečių kultūrkampas (Bismarckas), austrų Los-von-Romšis, prancūzų valstybės nuo Bažnyčios atplėšimas (Combes, Waldeck-Rousseau), italų carbonariai ir popiežiaus valstybės panaikinimas (Garibaldi) — tai vis epizodai liberalizmo kovos su paskutine tvirta teocentrizmo atstove.

Socialiniame ekonominiame plotme liberalizmas reikalavo visišką laisvę darbui ir nuosavybei, pramonei ir prekybai. Vienok tai laisvė džiaugėsi tik darbadaiviai, nes niekas jiems netrukdė susikrauti stambi kapitalą ir sudaryti trustus bei monopolių.

Iš reakcijos kilo socializmas. Juo — kaip paaiškėja iš marksizmo — ketvirtasis luomas sau pritaikė liberalizmo skelbiamą neapribotą laisvę. Savo pasaulį rėmė marksizmas sudaręs iš Comte'o pozityvizmo, Büchnerio materializmo ir Feuerbacho natūralizmo, dėl to ir visas jo istorijos supratimas pagrįstas materializmu. Iš to suprantama, kodėl socializmas iš karto pasisakė prieš Bažnyčią ir apskritai prieš religiją, kodėl reikalavo pilno valstybės nuo Bažnyčios atskyrimo ir visišką mokyklos supasaulinimą. Socializmas nedarė skirtumo tarp atskirų konfesijų, o kovojo su bet koku religijos pasireiškimu, nes tai laikė užuomazgą naujoms bažnyčioms, kurios vėl trauktų kapitalizmo rankis prieš darbininkus. Be religijos jis dar ir dėl to tikėjosi apsieiti, kadangi jis pats buvo pasiūvęs ją atstoti. Juk ir socializmas tik jo išganymu, tačiau tokiu, kuris dirbančiam žmogui šioje žemėje neša laimę. Jis bėgė nuo laisvas pilietis siekiamoje savo „ateities valstybėje“, kuriai neregėtų gerovės ruošė mokslas. Dėl to mokslas tiesiog dievinas. Nebebuvo jokių neišsprendžiamų mįslių. Europoje užliejo nauja apšvieta, kuri buvo pavojingesnė, negu pirmoji, nes apmėnė tik negausius vidurinio sluoksnio inteligentus, bet ir milijonines darbininkų mases. Pirmoji apšvieta Dievui dar buvo palikusi kad ir kuklią vietelę, tačiau naujoji ir iš jos išstūmė.

Kad socializmas savo viešpatavimo laikais, t. y. prieš ir tuojau po Didžiojo karo, vis dėlto neradikaliai realizuodavo savo idėjas, krikščionių gyvenimas ir socialistiniame atmosferoje dar buvo pakenčiamas. Tačiau kitaip turėjo virsti, kai socialistus pakeitė revoliucijos keliu žengė bolševikai.

Bolševizmui religija jau neb ra privatinis kiekvieno reikalas, bet naikintini nuodai. Ir tikslas kitoks — ne valstyb atskirti nuo Bažny ios ir kult r gelb ti „iš religijos nasr“, bet Bažny i nugriauti, religij iš-naikinti ir sukonstruoti nauj pasaul .

Tiesa, ateizmas ir anks iau buvo skelbiamas, pirmiausia tik atskir asmen , toliau partij , dabar jau valstybi . Pasidar s valdine soviet Ru-sijos ideologija, ateizmas — bent oficialiai — valdo net šešt j pasaulio dal . Bet ir tuo nepasitenkindama agresinga bolševik bedievyb suda-r vis pasaul apgl bian i bedievi organizacij . Kad iš jusieji toki mokykl nesiriboja teorija, paliudija tas Golgotos kelias, kuriuo dabar Ru-sijoje eina tikintieji. Ir visur, kur tik sigali komunist agentai — Meksi-koje, Ispanijoje ir dar kitur — vartojami tie patys metodai, kur nuo lap s gudrumo iki kruvino teroro nieko netr ksta. Bet ir ten, kur tiesioginei akcijai dirva dar nepakankamai paruošta, Maskvos bedievyb , prisidengusi ekonomin s gerov s ar politin s pažangos („liaudies frontai“) skraiste, vi-sur skverbiasi ir siau ia vis pasaul vienu antireligišku frontu. Daug po-zicij jau paimta arba — kaip liberalizmas su socializmu — jungtos t front . Kas nenori b ti sunaikintas, slepiasi už Bažny ios. Arba Maskva arba Roma, kitos išeities neb ra. Antropocentrizmas ruošiasi lemiamam susitikimui su teocentrizmu, nuo kurio visas pasaulis sudreb s.

Ar tat nuostabu, kad auga opozicija liberalizmui ir tokiems jo vai-siams? Dar XIX a. pradžioje iš romantizmo išaugusi organiškos valsty-b s mintis band j pavaduoti. M gino gal to paties šimtme io prasi-mušti krikš ioniškas is solidarizmas . Ta iau ir š kart krikš io-niškos sociologijos balsas nebuvo suprastas. Tada liberalistin pasaul j ga reformavo totalizm a s.

Pagrindin jo mintis sena. Ji visuomet iškyla, kada hegemonija tei-kiama individui. D l to suprantama, kad ji iš naujo pasireišk savo in-dividualizmu garsiam XIX a. Dar Lassalle'is liberalistin valstyb buvo pašiep s terminu *Nachtwächterstaat*, o kaip b t j pavadin s išvyd s jos pokarin palaidum , kur visoki suiru i sukr sta liberalistin valstyb daug kur nepaj g tvarkyti valstybinio gyvenimo? Tada išmuš valanda neohegelizmo paruoštam totalizmui. kurio vardu tarp kit iš jo fašizmas su nacionalsocializmu.

Abu siekia savo valdomoje teritorijoje visus gyvenimo reiškinius pa-jungti valstyb s intencijoms. D l to niekam neleidžia veikti valstyb s ne kontroliuojamoje plotm je. Viskas yra jos žinioje — asmuo, šeima, mo-kykla, draugija, visuomen , ekonomika, politika, mokslas, menas, religija. Savo valdiniams duodama tik tiek laisv s, kiek j veikla naudinga jai. Totalin valstyb juos ir tiesiog panaudoja savo planams, kartais iki vi-siško laisv s at mimo. N ra abejon s, kad totalizmas, centruodamas valdini paj gum , valstybei suteikia didesnio efektingumo, bet iš kitos pu-

s s, jo kv pta valstyb neišvengiamai susiduria su pilie i prigimties teis mis.

Daugiausia s spyrio atsiranda tarp valstyb s ir Bažny ios, kuri, b -dama skirta visiems žmon ms ir laikams, nepasiduoda spraudžiama politinio totalizmo r mus ir, be to, vykdydama savo K r jo sakym mo-kyti žmones, negali sutikti su mokymo monopol pasisavinusia valstybe. Aštriausiems konfliktams išvengti, kartais ir totalistin Valstyb sudaro konkordat su Bažny ia, bet tokiu atveju religija tetoleruojama tiek, kiek ji gali b ti naudingas valstybei.

Fašizmas gana tiksliai atstovauja šiam totalizmui, kaip saktmiai paliudija Mussolinio aksioma — „viskas valstybei, nieko šalia valstyb s, nieko prieš valstyb “. Realizuodamas t š k, fašizmas negal jo nesusi-durti su Bažny ia, kurios galva reziduoja pa ioje du s rezidencijoje. Ta-iau pamat s pirmus kar ius totalizmo vaisius kovoje su katalikybe, Mus-solini greit susivok ir aukojo iš totalizmo tiek, kad katalikai, nesueidami konflikt su savo s žine, gali pripažinti fašistin valstyb .

Ir nacionalsocializmas panaši reakcija prieš liberalizm . D l to ir jis sau palenkia visas sritis, kuo nemažai žeidžia pavaldini pri-gimt sias teises, ir susiaurina j veikimo sfer . T veržim si ne savo srit ypa skaudžiai jau ia religija. Nors nacionalsocializmas ir n s s nu-sistat s prieš j ir nein s prieš krikš ioniš k sias konfesijas, ta iau pasišau-na jas sau palenkti. Dar labiau pablogina krikš ionyb s pad t reiche to-leruojamas neopagonizmas. Trokšdamas atnaujinti nordizmo kult , nacio-nalsocializmas dar labiau susiaurina krikš ioniš k mint . —

N ra abejon s, kad antiliberalistin s srov s daug neša gero. Jos, pa-br ždamos tautiš k j element , sustiprino sveikas iš liaudies kylan ias j -gas ir pa i , liberalizmo laikais taip mažai vertinam , liaud , tautin s svei-katos šaltin . Gera ir tai, kad tas j gas spraudža stiprius r mus. Nema-žesnis nuopelnas — klasi kovos sustabdymas, tautos vienyb s sustipri-nimas.

Gaila tik, kad tai temdo eil neigiamybi . Sakysime, tas pats taip vertintinas tautiš kasis momentas neretai kaitinamas iki kit taut neapy-kantos. Nenaudingas ir vienašališkas valstyb s stiprinimas individo s -skaiton. Asmenyb s varžymas, ein s kartais iki visiško jos neigimo, tai viena iš fatališ kiaus i šio režimo pasekmi . Fatališ ka d l to, kad suab-soliutina iš sav s neprodukting valstyb , o nustumia k rybiš kiaus veik-sn — asmenyb . Lygiai taip pat kenksminga yra ir vis sri i monopo-lizacija, kišimasis moksl , men , aukl jim , religij ir t. t., kur norima visk diriguoti, visk dekretuoti, visk tempti ant kurpalio save su valsty-be identifikuojan ios partijos.

Naudodamasis skaudžiai juntamomis priemon mis, politinis totaliz-mas ne tiktai gali skaudinti Bažny i , bet ir eliminuoti j .

Taip Dievas tik dar labiau išskiriamas iš tos srities, iš kurios nuo pat vidurini amži galo j stumia kone visais politiniais režimais. Pirmiausia jie tvark si nepaisydami Dievo, toliau — prieš Diev , o pagaliau jau — be Dievo.

Menas ir literat ra.

Ir menas su literat ra eina antropocentrizmo keliu, kaip matyti iš XVIII a. gale išbujojusio klasicizmo. Gal damas girtis tokiais korif jais kaip Goethe, jis padar gil sp d. Galima buvo laukti ir meno sritis nusikreipiant nuo Dievo. Ta iau tuo tarpu taip ne vyko, nes anas primygtinis žmogaus nureliginimas tik dar stipresne trauka trauk žmog Dievop. Iš kilo romantizmas.

Romantizmas rod klasicizm davus nepiln , tik antropocentriškai susiaurint tikrov s vaizd ir reikalavo atvaizduoti gyvenim su visomis jo paslaptimis. Mene romantikai tik jo duosi nors ir netobul begalyb s atspind siaurame m s medžiagiškume. Šitas ilgesys jaut si es s giminingas mistikai, d l to buvo atnaujinta pažintis su viduriniais amžiais. Chateaubriandas, Manzoni, Goerresas, Brentano, Stolbergas, Fr. Schlegelis yra tik keli liudininkai to nusisukimo nuo apšvietos ir linkimo religij ir net katalik Bažny i. Ta iau ši turtinga pradžia nesulauk t - sos, nes apie XIX a. vidur vyk s dvasios persilaužimas kone visiškai suparaližavo ir romantizmo darb . Bet menas tik nenoromis dav si traukiamas jam taip svetim materializm , d l to tik pamažu sigali ap iuopiamos tikrov s vaizdavimas.

Išaug s romantizmo saul lydyje tas realizmas nebuvo kraštutinis: žmog supan ios tikrov s motyvus vaizdavo paveld tu grožio pam gimu. Tie motyvai — liberalizmo dvasia sprendžiamos pasaul ži ros problemos, t vyn ir jos praeitis, smulkaus gyvenimo džiaugsmas ir malonumai. Stilius, vengdamas ankstyvesnio patoso, pasidar tikroviškesnis. paprastesnis.

B dingas Balzac'o ciklas — La Comédie humaine. Jo centre stovi ne žmogaus santykiai su tuo, kas yra aukš iau jo, bet tai, kas j riša su žmogum. Taigi, išaugo nauja Commedia, tik jau tokia, kurios ašis nebe statmenin , o gulstin . Žmogus ia neb ra dvasin esyb , sukurta pagal Dievo paveiksl , bet zoon politikon, žinduolis.

Galima tat suprasti, kad juo labiau augo XIX a., juo labiau leidosi romantizmo saul . Jau Balzac'o k rybai ji vos šviet , bet jau nebešild , o k bekalb ti apie jo p dinius, kuriems šviet Marksas, Schopenhaueris, Darwinas, Haeckelis! Europa k r jams gamino vis tamsesn rašal .

J paži romis men ein s nat ralizmas domisi visomis aktualijomis. Jam pakeliui ir su politika ir su didmies io sensacijomis.

Jam patinka šeš liai, skriauda, nuod m . Bet kas realizmui dar buvo nuod m , nat ralizmui jau t ra paprastas žmogiškas fenomenas, nes naujojo meno uždavinys — visk nat raliai atvaizduoti nieko nekei iant.

Svarbiausia nat ralizmo priemon — 'skrupulatiškas tikrov s steb - jimas. Juo šis tikslesnis, juo jis es s meniškesnis. Tat pasileido fakt fakteli gaudyti. Negal damas apimti visumos, pasitenkino iškarpomis. Lyrikoje jis kopijuoja fragment iš „ni rios apa ios“, romane duoda j vis virtin . Iš dramos išnyksta karžygiai, j vieton scen užkopia ma - s . Kartu su veik jais išnyko ir tragizmas, kuris yra galimas tik ten, kur žmogus atsako už savo veiksmus. „Mene karv s gimdymo skausmai yra lygiai toks pat d kingas siužetas, kaip kilnaus karžygio žuvinimas“ (C. Al - berti) .

Kam šis nat ralizmas per g džiai skamb jo, tam jis impresionizmo pavidalu pateik švelnesn leidim . Impresionizmas neb t XIX a. vaikas, jei netur t savo. Iš gamtos moksl filosofij siveržusio ideologo. Pasaul , taip moko Machas, ne k nai sudaro, o be paliovos tekanti pajau - tim srov . Tai, k mes vadiname k nais, tes tik pagalbin s priemon s, leidžian ios mums nors kiek orientuotis reiškini pasaulyje. Spalva, sa - kysime, visai nes s pastovus reiškinys. Priklausydama nuo šviesos šaltini , ji esanti fizikališkas objektas, o priklausydama nuo žmogaus akies, psi - chologiškas objektas. Ir m s „aš“ nes s nekintamas fenomenas, tik ben - dras vardiklis vis t pajautim , kurie tam tikru momentu susilieį žmo - guje. Bet su tais amžinai kintan iais pajautimais kei iasi ir pats žmogus, d l to jis vis es s kitoks. Iš to išeidamas Machas mano, menininkas ne - tur s atvaizduoti aiškiai apibr žtus k nus, o tik kurti susiliejan ius vaiz - dus, kurie galutinai susiformuoja tik klausan io ar skaitan io s mon je.

Šitoje koncepcijoje neb ra žmogaus, sielos, beliko tik akies tinkle - lis ir ausies b gnelis priimti nuolatos besikei iantiems optiniams ir akus - tiniams sp džiams.

Panašiai ir poezijoje visuma skirstoma daleles, kurios sekdamos viena kit sudaro vaizd ir sukelia nuotaik . D l to draskoma min i grandis, išsižadama logiško s ryšio, atsisakoma ir nuo psichologin s vi - sumos, t. y. sielos vaizdavimo. Pateikiami tik atskiri momentai. D l to ir nebegalimas pilnas charakterio, išvedimas. Geriausiu atveju susilauk - me psichologini etiud . Kad šitoks menas nebepaž sta vaizduojam j asmen atsakingumo, aišku, nes kur tik individuališkos, šeš liškos impre - sijos, ten neb ra nei ko nei kuo vertinti.

Tokiu b du impresionizmas mene suk r tok , o gyvenimas — do - rin impresionizm . Tuo ir savo tendencija padaryti žmog besieliu per - einamuju punktu — iš meno išbraukdamas vienintel k rybišk veiksn — siel — impresionizmas t ra tik nauja antropocentrizmo apraiška.

QUID DE NOCTE?

Antropocentrizmas savo laimėjimais gal jo bti patenkintas — senov su teocentrinėmis vertybėmis — sudaužyta, sen j civitatem Dei buvo nugalėjusi civitas terrena.

Nevienas Europos dvasios raid studijavusi seniai pranašavo tok apokaliptinį gal . Taip, sakysim, Treitschke dar praėjusiame amžiuje prasiar : „Kas nors kiek pažvelgia ateitin, t sukreia nujautimas, kad gal dar pradžioje ateinanio šimtmeio prasidės milžiniška kovadi krikščionys ... Visoje Europoje eina baisus griovimas. Griaua materializmas, nihilizmas... cinizmas su išdidžiuoju mokslu. Gali ateiti diena, kada viskas, kas dar yra krikščioniška, turės susiburti po vienav liava“.

Daug kam atrodo ta diena jau atėjusi, d l to ir atgyja Solovjovo pasakojimas apie Antikrist . Nevienas mano jo vizij virsiant realybe - skurd s teocentrizmo likuiai — katalikai, protestantai, ortodoksai — eschatologinio siaubo sukrsti, laukdami Paskutinio Teismo, šliejasi prie paskutinio popiežiaus Petro II.

Ta iau blaiviau ži rintieji antropocentrininkai vis d lto nesijauia jaukiai. Jie veltui ieško to didingo paminklo, kuris amžiams paliudyt j laimėjim . Juk tas šimtmetis, kuris tur jo patvirtinti antropocentrizmo triumf , kur jis? Gim s garuojančiuose Pranc z revoliucijos kraujuose, žuvo Didžiojo karo klane. Tat, gal ta humanizmo pergali labiau sivaizduota kaip tikra?

Tiesa, antropocentrizmui pavyko sugriauti žmoni širdyse Ordinem christianum, ta iau pasisekimas to bandymo j pakeisti Ordine humano daugiau negu problemiškas. D l to mes matome žmonij , nors abejojan i d l senosios pasaul ži ros, bet ir ne per daug pasitikin i nauj ja. Ji viskuo abejoja ir d l to desperatiškai blaškosi. Reiškiasi kriz . Ir ne bet kokia, nes anot Jasperso: „Viskas pateko kriz “.

Ta iau tuo tarpu, kai egzistencialin s filosofijos atstovas nesugeba jos apimti, n jos priežas i suprasti ir tik guosdamas ragina j pažinti, pak sti bei nugal ti, bet nenurodo, kaip tai padaryti, tai de Reynoldas atidengia mums tikr jos veid , konstatuodamas: kaip gri va namas, kada architektas prasilenkia su statybos d sniais, taip žlunga pasaulis, nepastatytas pagal amžinuosius principus.

Žmonija gali suklysti, ta iau anima naturaliter christiana amžinai nepasiduoda nutildoma. Savo Dievo neapykanta antropocentrininkai tik išduoda, kiek jiems r pi tas Dievas. Juo smarkiau jie b ga nuo jo, juo aiškiau išduoda, kaip arti juos sek s Dievas. Ir patys puola savo pa i iškeltus dievai ius ir pl šia j altorius. Sakysime, nuogasis materializmas jau mažiau beranda pasekj . Tie patys, kurie dar ne taip seniai psichologij laik mokslu, kur apie siel nekalbama, o m stym — kažkokiu smegen fosforiniu spinduliavimu, lyg ir g dinasi toki paži r .

Metafizinių filosofija vis drisiau pasirodo. Sugrąžo dar Fechnerio išpranašauta ir Lotz's palaikoma Tagesansicht. Jėiles rikiavosi ir Dilthey'as su Husserliu. Dar 1892 m. pirmasis tar: „Metafizikai — kvailiai“, bet netrukus jis pats siraš tuos „kvailius“. Kitas pavyzdys: XIX a. gale Joėlis pradjo rašyti apie nelaisv vali, o kai 1908 m. knyga iš jo, ji buvo vardinta Der freie Wille! Neokantistai kaip Natorpas, Windelbandas, Rickertas, fenomenologistai su Husserliu ir Scheleriu priešakyje — visi pasisak prieš antimetafiziškum. Gamta, kaip tvirtino Euckenai, tėsanti viena pakopa aukštesn pasaul, kuriam giliau žvelgti Bergsonas išvyst savo irracionalizm. Vietoje reliatyvistin s moral s v l buvo keliam tvirtais principais paremta etika. Buvo net jau iamas suart jimas su aristotelizmu. Taip, sakysima, von Trendelenburgas band sudaryti platoniskai aristotelišk sintez. Krikšioniško realizmo keliais jo ir Fr. Brentano. Toliau susilauk me ne tik iš Bergsono su materializmu kovojan ios, irracionaliomis j gomis operuojan ios filosofijos, bet dar metafizik expressis verbis iškelian io Mikalojaus Hartmann'o veikalo Die Metaphysik des Erkennens. Akivaizdoje toki fakt, Wustas 1925 m. net raš apie Die Auferstehung der Metaphysik.

Lygiagreiai kvestionuojama gamtos moksl rol pasaul ži ros sudaryme. Klausinama, ar j laim jimai jiems suteikia teis vaidinti filosofijos vaidmen ir pavaduoti religij? Ir apskritai abejojama, ar j susekti d sniai buvo patys tikrieji gamtos d sniai. Konstatuojama, kad gamtos moksl l metodai siverž jiems svetim dvasios moksl srit ir m si ne jiems tinkamo darbo.

Materializmas susvyravo, kai Planckas rod, kad ir energij pavirstoje medžiagoje viešpatauja panaši laisv kaip dvasios srityje, sakysime, istorijoje. Lygios priežastys nevisuomet turin ios lygias pasekmes, taip, pav., ir elektron pasaulyje iš lygi priežas i neb tinau plauki tie patys rezultatai.

Kitokios ir sociologijos paži ros. Daug kas šaukiasi autoriteto, „stiprios rankos“. Ordre et tradition — viena- skambiausi formuli. Ir formul s šalinink nevienas supranta, jog j totalizmas negali b ti daugiau kaip „politini reiškiniai visuma“, kuri savo prasm te gyja iš to visus žmogaus fenomenus apiman io makrokosmiško totalizmo. Dr stame manyti, kad Mussolini ne vien d l savo miklios orientacijos politin je praktikoje 1929 m. sudar s taik su Bažny ia.

Ir menas su literat ra suka vair dvasios ir sielos link. Iš kilo ekspresionizmas. Imama suprasti, kad pasaulis kuriamas ne impresijomis, bet ekspresijomis, dvasios provaržomis. K r jas šaukiasi savo sielos, o siela savo Dievo. Ekspresionizmas yra skambus Veni creator, spiritus. Jis pripild Europ naujo dvasingumo.

Taip pat bdinga, kad po krikšionyb suskystinusios liberalistin s teologijos (Harnackas. ir k.), dabar prasiveržia tokio Bartheo dialektin teologija, skelbianti jgos ir sauvalios diev. Ar ne reikšminga taip pat kad platesni sluogsniai yra išsiilg Dievo, kuris kaip gyva tikrov b t jau iamas, kaip tai siekia Oxfordo s j dis?

Net ir Bažny ia ir ta vl iškyla moderniojo žmogaus akirytyje. Tai jau panašu stebukl. Juk sivešpatavus apšvietai, pasaulis buvo tikras, kad Bažny ia nebeatsigaus. Bet su romantizmu ji iš naujo pražydo, lyg niekad jos neb t pakandusi apšvietos šalna. Tiesa, nuo XIX a. vidurio j nust m materializmas, pozityvizmas, ateizmas, gamtos mokslai. Kai dar liberalizmas savo „kulturkampfais“ su Bažny ia m kovoti valstyb s priemen mis, daug kam atrod , kad jai išmušusi paskutin valanda. Taciau ir dabar apsirikta, nes Leonas XIII jau nebetur jo vien gintis, o gal jo j vl gr žinti pasauliui. D l to neišsipild nei viltys, kad Didysis karas kartu su sostais nušluosi s ir altorius. Lygiai apvyl katalikyb s priešininkus ir pokarin s suirut s bei nauji režimai, nes Petro laivas ir š kart išplauk .

Tat — Custos, quid de nocte?

1. N ra abejon s, kad žymi žmonijos dalis teocentrizm pakeit antropocentrizmu. — 2. Taciau kartu pastebime ir spontanišk reakcij prieš aktualesi homocentrizmo kelio skyn j — liberalizm . Susidar ištisa antiliberalistiška konjunkt ra, kuri daugiausia reiškiasi politikoje. — 3. Šalia to, tarsi, lokalinio pasipriešinimo, antropocentrizmas susilauk dar griežtesnio priešo — radikalai nukrypstama vl absoliut . Tri siama prie sudarymo absoliut orientuoto pasaul vaizdžio. — 4. Ryšium su tokiomis pastangomis, iš naujo ypatingos reikšm s gyja tradicin teocentrizmo atstov — Bažny ia.

Integraliai išsaugojusi visa tai, ko homocentrizmo nusivylusieji siekia, Bažny ia gr žta dvasios kriz s kamuojam žmonių . Ji kaip magnetas rauk save visus, kurie suprato, jog ašies pasukimas buvus klaida ir išganymo ieško sugr žinime Dievo sukurtos tvarkos. Bažny ia t atstatymo darb ir dirba. Tai n ra koks vidurini amži atgaivinimas, bet pasaul ži ros išvedimas gyvenim j laik teikiam j medžiaga. Jau ir ryšk ja tos naujos dvasios statyba — iškyla integralusis humanizmas. Jis, pripažindamas tikrus nauj j laik laim jimus, juos tinkamai suprasmina. Šitas integralus humanizmas gali tur ti vis ypatybi , reikaling moderniajam žmogui patenkinti ir dvasios krizei likviduoti. Bet ar suprantame at jus mums sprendžiam valand ? O gal vl atsitiks, kaip ne kart , kad galinga id ja negali prasimušti vien d l jos išpažintoj nesusiorientavimo, id jinio silpnumo, oportunisto ir lepumo?